

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ПРИРОДИ МОЛОДШИМИ
ШКОЛЯРАМИ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

*студентка 2 курсу, групи 613
спеціальності «Початкова освіта»
ДУДЧАК АННА ВІТАЛІЇВНА*

*Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Шестобуз О.С.*

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 3 від 7 листопада 2023 р.*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЧЕРНІВЦІ – 2023

АНОТАЦІЯ

Дудчак А.В. Особливості зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва. – Рукопис. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023. – 89 с.

У магістерському дослідженні розкрито особливості зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва. Мету образотворчого мистецтва можна визначити як формування потреб і здібностей до образотворчої діяльності у процесі художнього осмислення світу.

Здійснено аналіз актуальності проблеми зображення природи на уроках образотворчого мистецтва. Визначено вікові особливості зображення природи молодшими школярами. Охарактеризовано пейзаж як жанр зображення природи на уроках образотворчого мистецтва. Художній пейзаж містить різні види природи, відбиває особливості сприймання природи.

У роботі проведено констатувальне дослідження стану організації практичної діяльності із зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва. Обґрунтовано композиційні та колористичні засоби виразності у зображенні природи на уроках образотворчого мистецтва. Розкрито використання методів, прийомів і практичних вправ у процесі зображення природи на уроках образотворчого мистецтва. Застосування наочних методів, ілюстрування, педагогічного малюнку дозволяють збагачувати досвід учнів, розвивати їхню увагу, спостережливість. Практичні методи, ігрові та тренувальні вправи, забезпечують формування практичних вмінь і накопичення індивідуального досвіду художньої діяльності.

Ключові слова: природа, зображення природи, пейзаж, образотворча діяльність, урок образотворчого мистецтва, засоби виразності у зображенні природи, практичні вправи.

ABSTRACT

Dudchak A.V. Peculiarities of the depiction of nature by younger schoolchildren in fine art lessons. – Manuscript. Master's Degree Program for Master's Degree in Specialty 013 Primary Education. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2023. – 89 p.

The master's study revealed the peculiarities of the depiction of nature by younger schoolchildren in fine arts classes. The purpose of visual art can be defined as the formation of needs and abilities for visual activity in the process of artistic understanding of the world. An analysis of the relevance of the problem of depicting nature in fine art lessons was carried out. The age characteristics of the depiction of nature by younger schoolchildren have been determined. The landscape is characterized as a genre of depicting nature in fine art lessons.

In the work, a ascertaining study of the state of organization of the practical activity of younger schoolchildren in depicting nature in fine art lessons was carried out. The compositional and coloristic means of expressiveness in the depiction of nature in fine art classes are substantiated. The use of methods, techniques and practical exercises in the process of depicting nature in fine art lessons is revealed.

Key words: nature, image of nature, landscape, visual activity, fine art lesson, means of expression in the image of nature, practical exercises.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ	
ЗОБРАЖЕННЯМ ПРИРОДИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ	
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	
9	
1.1. Актуальність проблеми зображення природи на уроках образотворчого мистецтва.....	9
1.2. Вікові особливості зображення природи молодшими школярами.....	18
1.3. Характеристика пейзажу як жанру зображення природи на уроках образотворчого мистецтва.....	30
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОЇ	
ДІЯЛЬНОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ПРИРОДИ МОЛОДШИМИ	
ШКОЛЯРАМИ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	
38	
2.1. Дослідження стану організації практичної діяльності зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.....	38
2.2. Обґрунтування композиційних і колористичних засобів виразності зображення природи на уроках образотворчого мистецтва.....	47
2.3. Використання методів, прийомів і практичних вправ у процесі зображення природи на уроках образотворчого мистецтва.....	53
Висновки до розділу 2.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливе значення у формуванні всебічно розвиненої людини, здатної до активної участі в усіх сферах людської діяльності, має образотворче мистецтво – один із навчальних предметів початкової школи, що сприяє моральному та естетичному вихованню учнів. Зазначена проблема диктує такий розподіл акцентів завдань у викладанні образотворчого мистецтва, серед яких образотворчі та художньо-розвивальні були б провідними відносно когнітивних.

Адже саме вирішення художньо-естетичних завдань формує рівень творчої свідомості особистості та визначає ступінь її різнобічного розвитку. Тому мету образотворчого мистецтва можна визначити як формування потреб і здібностей до образотворчої діяльності у процесі художнього осмислення світу.

У Концепції Нової української школи та в інших нормативних документах акцентується увага на необхідності всебічно сприяти розвитку гармонійної творчої дитячої особистості, залучати її до національних і світових культурних надбань, формувати здатність розуміти образотворче мистецтво та творчо вирішувати завдання, які ставить життя.

Державний стандарт початкової освіти визначає в якості основної мети всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Образотворче мистецтво як навчальна дисципліна відкриває надзвичайно широкі можливості для вирішення цього завдання.

У школі навчання образотворчої грамоти ґрунтується на вивченні навколишньої дійсності. Завдяки цьому учні опановують метод реалістичного зображення. В образотворчому мистецтві важливе значення мають закономірності лінійної та повітряної перспективи, теорії тіней,

кольорознавства, композиції. Тільки на основі відповідних теоретичних знань можна набути практичних умінь і навичок з образотворчого мистецтва.

Пейзаж є одним з вагомих серед школярів жанрів живопису, а картини художників надають естетичне задоволення та посилюють повагу до рідних краєвидів, захоплення їхньою красою. У пейзажі художником створюється чарівний образ природи, відношення до неї. Художній пейзаж містить різні види природи, відбиває особливості сприймання природи, певне відношення до неї, що завжди пов'язується зі світоглядом художника, його задумами, ідеями, переживаннями тощо. Художній задум у пейзажі розкривається з розрахунком на пригадування та певні асоціації, які виникають у молодших школярів.

Стан дослідження проблеми. Окремі аспекти зображення природи у вивченні образотворчого мистецтва досліджували О.Білошацька, З.Лильо-Откович, О.Перепелиця та ін.

Основою теоретичного розкриття теми стали праці дослідників в образотворчій галузі, зокрема О.Конопко, В.Рагозіна, О.Рудницька та ін. Виховне та розвивальне значення зображення природи на уроках образотворчого мистецтва розкрили у своїх роботах М. Гнатюк, В.Овсійчук, В. Сухомлинський, М. Ховрах, А. Ходж та ін. Методичні аспекти проблеми опрацювали Т. Костенко, О.Малицька, М.Резніченко, М. Сидор, Т.Шмельова та ін.

У працях І.Демченко, Н.Квітки, С.Коновець, Л.Любарської, Л.Масол, В.Томашевського висвітлюється наукове обґрунтування освітньої мети, завдань та змісту вивчення образотворчого мистецтва у початковій школі, що має задовольнити творче прагнення школярів. При цьому дослідники базуються на основних теоретичних положеннях педагогіки, естетики, психології та педагогічного досвіду.

Відтак необхідність удосконалення процесу формування у дітей умінь і навичок передачі природи на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах зумовило актуальність проблеми й вибір теми магістерського

дослідження *«Особливості зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва»*.

Мета дослідження – обґрунтувати особливості зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження обумовлені поставленою метою, для її досягнення необхідно:

- розкрити актуальність проблеми зображення природи на уроках образотворчого мистецтва;
- визначити вікові особливості зображення природи молодших школярів;
- обґрунтувати композиційні та колористичні засоби виразності у зображенні природи на уроках образотворчого мистецтва;
- охарактеризувати методи, прийоми та практичні вправи у процесі зображення природи на уроках образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – ознайомлення із зображенням природи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження – особливості організації практичної діяльності зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Досягнення мети дослідження забезпечувалося завдяки використанню **методів**:

теоретичних: аналізу наукової літератури, систематизації матеріалу, порівняння та узагальнення з проблеми ознайомлення із зображенням навколишньої дійсності молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва;

практичних: констатувальний експеримент, тестування, анкетування, опитування, педагогічне спостереження, кількісний аналіз обробки даних, графічне представлення результатів.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті актуальності проблеми зображення природи на уроках образотворчого мистецтва,

визначенні вікових особливостей зображення природи молодшими школярами, у характеристиці пейзажу як жанру зображення природи на уроках образотворчого мистецтва, дослідженні стану організації практичної діяльності зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва, в обґрунтування композиційних і колористичних засобів виразності зображення природи на уроках образотворчого мистецтва, визначенні методів, прийомів і практичних вправ у процесі зображення природи на уроках образотворчого мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані вчителями-практиками у своїй педагогічній діяльності на уроках образотворчого мистецтва, для підвищення професійного рівня педагогів.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота містить вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ЗОБРАЖЕННЯМ ПРИРОДИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Актуальність проблеми зображення природи на уроках образотворчого мистецтва

Образотворче мистецтво завжди, починаючи ще з доісторичних часів, знаходило відгук у людській душі. Те саме можна стверджувати і про навколишній природний світ. Навіть у первісні часи поруч зі сценами полювання створювалися зображення елементів природного ландшафту.

З розвитком суспільства, його культури та мистецтва неповторні природні осередки все частіше надихали творчих людей на самовираження за допомогою мистецьких засобів. Природа – це частина світу, у якому ми живемо, нашої Батьківщини.

Практично кожний куточок природної території України є місцем, здатним збуджувати найпотаємніші почуття, заспокоювати, надихати, стати об'єктом творчого самовираження людини.

На думку А.Пасічного: «Образотворче мистецтво умовно розподіляється за жанрами. Жанр образотворчого мистецтва, у якому об'єкт зображення – це природа, в тому числі об'єкти дикої природи (ліси, поля, ріки, моря, гори, океани та ін.), а також міста, села та навколишні території, називається пейзаж. Термін утворився від слова, що перекладається як країна, місцевість або ландшафт» (А.Пасічний, 2013).

Пейзаж є дуже різноманітним жанром. Це може бути просторове зображення цілком реальної чи, навпаки, існуючої лише в уяві митця місцевості, яка перебуває у спокійному, статичному стані або, навпаки, зазнає динамічних змін, наприклад, під час стихійного лиха, буревію, шторму.

Також пейзаж може бути сільським, міським (урбаністичним), індустріальним, гірським, морським.

А.Пасічний відзначає: «Пейзажами також називають твори (картини) із зображеннями об'єктів природи та інших просторових зображень місцевості, які призначені для сприймання в закритому просторі, у музеях і галереях, та є окрасою житлових та громадських інтер'єрів» (А.Пасічний, 2013, с. 173).

М.Гнатюк наголошує: «Пейзаж можна малювати з уяви, по пам'яті та з природи. Малювання з природи називається «пленер», що означає «живопис просто неба». Вважається, що саме малювання з природи дозволяє найкраще вловити та найбільш точно передати найтонші відтінки кольорів, теплі сонячні промені чи морозну прозорість повітря, найтонші нюанси світла та тіні» (М.Гнатюк, 2020, с. 62).

Пейзаж може бути виконаний у різноманітних техніках і різноманітними матеріалами. Виокремлюють, зокрема, пейзажі графічні: виконані олівцем, тушшю, пастеллю, крейдою, вугіллям та ін., живописний: фарбами: аквареллю, олією, акриловими фарбами, гуашшю та ін.

Жанр пейзажу дуже швидко здобув прихильність глядачів мистецтва, які із насолодою милувалися неповторною красою найкрасивіших куточків, розташованих в різних країнах світу. Художники дуже швидко опанували вмінням майстерно передавати через пейзаж власні почуття та враження від захоплюючих краєвидів, створювати засобами пейзажу неповторні художні образи, доступні та близькі глядачам.

Кожна історична доба привносила у пейзаж щось нове, особливе, притаманне її духові. Митців тих часів сприймали природу в якості місця для усамітнення, середовища для усвідомлення поточних та історичних подій. Доба романтизму надала пейзажу сентиментально-мрійливого забарвлення, настрою легкого смутку, замилювання тим, що навколо.

Вагоме місце у світовій художній культурі належить і українському пейзажу. Одним з перших та найвидатніших українських митців був Тарас Григорович Шевченко, автор геніальних творів із серії «Мальовнича Україна» (В.Овсійчук, 2008, с. 53).

Саме завдяки кобзареві український пейзаж урізноманітнився, набув виразних рис, отримав популярність.

До характерних рис пейзажу вчені відносять реалістичне та досить точне відтворення деталей і загального краєвиду, багатоплановість, романтизм, пов'язаний із закоханістю митця у рідну Україну, національний характер. На українських пейзажах того часу обов'язково зустрічаємо або зображення знакової архітектурної споруди (церкви, сільської хати), або ікону, або соняхи чи мальву (М.Ховрах, 2018).

Розквіт українського пейзажного живопису пов'язують із іменами С.Васильківського, М. Пимоненка, М.Глуценка, М.Бурачека, М. Мурашка та інших художників, які із високою майстерністю та натхненням увіковічнювали красу рідної природи.

Пейзаж перетворився на один з найбільш популярних жанрів живопису та графіки. Українські художники поглиблювали національний характер пейзажу, створювали нові зображальні тенденції, розвивали їх у своїй творчості, наполегливо шукали шляхи ще більш виразного втілення власного художнього задуму, засоби відображення навколишнього світу та власних почуттів.

Однією з визначальних особливостей українського пейзажу стало те, що митці не шукали якихось виняткових, неповторних у своїй красі і розкоші краєвидів, а вміли побачити та переконливо передати природну красу самих буденних, звичайних місць і куточків. Такі пейзажі були зрозумілими та близькими практично кожному глядачеві, якій дивлячись на них одразу пригадував картини зі свого власного життя.

Українські художники поетизували рідну природу, завдяки цьому збуджували почуття патріотизму та любові до рідного краю у глядачів. Митці, які сповідували ідеали передвижництва вважали пейзаж пріоритетним жанром, не менш важливим, ніж побутові тематичні зображення життя простих людей у ті непрості часи. Змальовуючи об'єкти природи, українські

художники створювали у своїх творах образ Батьківщини (З.Лильо-Откович, 2007, с. 12).

О.Білошацька наголошує: «Художники намагаються створити складний багатоплановий художній образ, наповнити твір складним духовно-філософським та морально-етичним змістом. Багато з художників цього періоду віддавали перевагу зображенню природи у перехідному стані, під час шторму, бурі, весняного пробудження або осіннього завмирання, під час сходу або заходу сонця» (О.Білошацька, 2019, с. 11).

Такий вибір об'єкту зображення робив їх пейзажі динамічними, наповнював філософським та життєвим змістом.

І нині нікого не лишає байдужим жанр пейзажу. Адже картини, де зображено природу, насправді є музикою та поезією, втіленою у фарбах.

Найкращий приклад – це ліричний пейзаж, який дозволяє митцю передати глядачеві найтонші відтінки настрою, створити неперевершену атмосферу суму, замріяності чи радості. Ліричний пейзаж побудований на тому, що певні стани природи, які зображує автор, відповідні переживанням та настрою людини.

Сучасні митці уважно досліджують природу, особливості зміни пори року, освітлення, природної колористики. В цьому можна переконатися споглядаючи твори Катерини Білокур, Олени Куровської, Юрія Клапоуха та багатьох інших українських художників.

Малювання для дитини молодшого шкільного віку виступає дієвим засобом творчого розвитку, сприяє формуванню в неї творчих здібностей, дає можливість самовиражатися. Краще, щоб учня малювали об'єкти, які їм цікаві, зрозумілі та при цьому є достатньо реалістичними, пов'язаними із їх звичайним життям. Саме до таких об'єктів відноситься природа.

Кожна дитина має власний досвід спілкування з нею, часто забарвлений позитивними емоціями. Для когось це прогулянки у парку із батьками, для когось поїздки на природу, походи чи відпочинок разом із

сім'єю, для когось відвідування бабусь та дідусів у селі, спільні виходи на поля, до лісу за грибами та ягодами.

Тому учні початкових класів, як правило натхненно малюють пейзажі, повністю занурюються у процес, докладають значні зусилля, щоб малюнок вийшов гарним.

Відомі вітчизняні педагоги класики, зокрема К.Ушинський, В. Сухомлинський та інші неодноразово наголошували на провідній ролі природи у процесі виховання та розвитку дитини.

К.Ушинський відзначає: «Я виніс з вражень свого життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий виховний вплив на розвиток молоді душі, з яким важко змагатися впливові педагога» (К.Ушинський, 1995).

Він стверджував, що малюнок має йти попереду навчання письма і читання, хоч усі ці заняття повинні здійснюватися одночасно.

Концепція формування гармонійної дитячої особистості В. Сухомлинського побудована на засадах любові до природи, її єдності з людиною та шанобливого ставлення до неї.

В.Сухомлинський вважає: «Природа – величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу. Природа як світ, в якому дитина народжується, пізнає навколишню дійсність і саму себе, полегшує виховну роботу і водночас ускладнює її, бо робить її багатшою, багатограннішою. Постійне спілкування з природою і взаємодія з нею стає істотною стороною виховного процесу» (В.Сухомлинський, 2012).

Отже, В. Сухомлинський не міг собі уявити процесу становлення особистості дитини, її розумового розвитку без тісного зв'язку із довкіллям.

Малювання є одним з найбільш емоційних та доступних для дитини молодшого шкільного віку способів освоєння природи, встановлення з нею тісного емоційного зв'язку, усвідомлення її значення. До того ж, заняття малюванням розвиває творчий потенціал, залучає учнів до світу прекрасного,

є одним з перших кроків на шляху доручення до світової та національної культурної спадщини.

Втім, до теперішнього часу окремі вчителі вважають уроки образотворчого мистецтва, в тому числі і заняття з малювання природи чимось другорядним. Одні віддають перевагу «серйозним» предметам, інші вважають, що стрімкий розвиток комп'ютерних технологій дуже скоро зробить образотворчість непотрібною.

Але ж саме у молодшому шкільному віці, коли в дитини відбувається особливо інтенсивне формування більшості психологічних та фізіологічних функцій, коли стрімко розвивається її особистість, важливо долучити її до світу мистецтва, навчити саму творчо втілювати власні задуми та почуття мистецькими засобами та розуміти образотворче мистецтво.

Необхідно прищеплювати учням художнє бачення навколишнього світу, здатність відчувати та передавати прекрасне. Інакше розвиток дитячої особистості не буде гармонійним та повноцінним.

Вчені вказують про багатофункціональність мистецтва завдяки якій образотворча діяльність суттєво активізує пізнавальний, творчий, волевий та навіть сенсорний розвиток дитячої особистості, є вагомим чинником естетичного, морального, та громадянського виховання (Т.Костенко, 2017, с.6).

Зокрема, пізнавальний розвиток молодших школярів під час малювання природи забезпечується завдяки збудженню цікавості до навколишнього. Щоб зобразити певний природний об'єкт, учень повинний мати достатньо чітке уявлення про нього, бути з ним знайомим, спостерігати за ним. Необхідно запам'ятовувати його форму, розміри, особливості будови, колір, а потім їх відтворювати з натури або з уяви.

Під час малювання учень концентрується, тому його уявлення про якості природних об'єктів суттєвим чином уточнюються. Загалом, у про цесі малювання природи учень за вмілого педагогічного керівництва набуває вміння аналізувати природні явища та об'єкти, розуміти їх взаємний зв'язок,

сприймати їх як частинами, так і загалом, порівнювати їх розміри, форму, колір, структуру, а також узагальнювати свої уявлення про них.

Сенсорний розвиток забезпечується завдяки діяльності учня з komponування малюнку, завдяки роботи з олівцем, пензлем, фарбами. Адже, малювання потребує виважених рухів, точних розрахунків щодо довжини та розташування ліній, мазків, щодо змішування фарби.

Вольові якості в учнів розвиваються під час зображення природи завдяки необхідності концентрації та докладання вольових зусиль. Учень привчається діяти згідно попередньо складеного плану роботи (задум – композиція – нарис – уточнення малюнку – власне малювання – кінцеве оформлення).

Щоб виконати малюнок від задуму до закінчення учень повинний докласти доволі значні зусилля, подолати низку ускладнень, адже він лише вчиться малювати і не все вдається зобразити одразу так як задумано. Додатково учні оволодівають навичкою організації власного робочого місця.

Розвиток моральних якостей та екологічної свідомості відбувається в ході близького знайомства з природними об'єктами, коли дитина більше про них дізнається, спостерігає за ними, починає розуміти засади їх існування та життєдіяльності (рослин, окремих екосистем), вона починає співпереживати та відчувати себе частиною світу природи.

Тому малювання природи є вагомим чинником розвитку в учнів здатності свідомо та бережливо ставитися до природних об'єктів, сприяти їх збереженню.

Естетичний та емоційний розвиток забезпечується як завдяки спогляданню природи і розвитком здатності бачити прекрасне у природних явищах та об'єктах, так і на основі ознайомлення учнів з кращими зразками художнього зображення природи видатними митцями, українськими та світовими.

Учні набувають здатності естетичного сприймання природи, привчаються відчувати позитивні емоції, радісне хвилювання, піднесення,

задоволення, яке потім в них виникає щоразу під час зорового контакту або в ході фізичного перебування на природі. Малюючи природу, учні намагаються передавати свій настрій, відчуття, думки, які виникають під впливом споглядання природних об'єктів.

Художній та творчий розвиток також є очевидним. В ході зображення природи учні набувають здатності створювати певний художній образ, наприклад, радісної та ніжної весняної природи, або тихої замріяної осені. Вони навчаються передавати через образи власні відчуття так, щоб вони стали доступними тим, хто буде їх малюнок споглядати (В.Кондратова, Т.Шлеєнкова, 2012, с. 49).

Тобто, в учнів розвивається здатність естетично сприймати, творчо переосмислювати побачене, створювати художній образ та передавати його зображувальними засобами.

Ще більш очевидним стає розвивальне значення зображення природи на уроках образотворчого мистецтва для молодших школярів з огляду на сучасний компетентнісний підхід у освіті. На теперішній час мета предмету полягає у формуванні в молодших школярів комплексу компетентностей, серед яких ключові, міжпредметні естетичні та предметні мистецькі.

Досягнення цієї мети фактично забезпечує здатність учня до успішної художньо-творчої самореалізації у подальшій життєдіяльності, на найближчу та на віддалену перспективу.

У змісті чинного Державного стандарту початкової освіти: «Мета мистецької освітньої галузі визначення як формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті, поваги до національної та світової мистецької спадщини» (Державний стандарт початкової освіти, 2021).

Культурною компетенцією охоплюється залучення учня до різноманітних видів творчої діяльності, зокрема, до образотворчого

мистецтва, визначення та розвиток природних здібностей, якими володіє дитина, творче вираження її особистості.

Розвиток екологічної компетентності засновується на усвідомленні учнем засад екологічного використання природних ресурсів, на формуванні в нього готовності у своїй життєдіяльності свідомо виконувати правила природоохоронної та природозберігаючої поведінки, ощадливо користатися будь-якими природними ресурсами, чітко розуміти значення збереження природного середовища для подальшого сталого розвитку соціуму.

Компетентність з вільного володіння державною мовою полягає у виробленні в учня вміння висловлювати власні думки та почуття. Вона формується під час обговорення дитячих робіт (від задуму до кінцевого втілення) на уроках образотворчого мистецтва, під час ознайомлення зі світовими шедеврами (Державний стандарт початкової освіти, 2021).

Отже, пейзаж як самостійний жанр образотворчого мистецтва, головним об'єктом зображення у якому виступає природа має широкі, навіть невичерпні можливості для створення унікальних художніх образів, для занурення глядача у творчий задум автора, для передачі найтонших відтінків почуттів та переживань митців.

Сучасний пейзаж характеризується колористичним багатством, свободою від будь-яких канонів та різноманітням форм навколишньої природи та засобів їх художнього відтворення.

Діяльність із зображення природи на уроках образотворчого мистецтва для молодших школярів має вагоме розвивальне значення.

Найперше, відбувається інтенсивний розвиток важливих особистісних якостей:

- пізнавальної активності та розумового розвитку, включно із допитливістю, здатністю до уважного спостереження, аналізу та порівняння;
- сенсорних здібностей, вольових якостей (здатності до планування, наполегливості у втіленні задуму), морально-етичних якостей та екологічної свідомості; а також емоційний, естетичний, художній та творчий розвиток;

– формування ключових, міжпредметних та предметних компетентностей.

1.2. Вікові особливості зображення природи молодшими школярами

Зображення природи як вид початкової діяльності з образотворчого мистецтва є доволі багатоаспектним процесом. Як і будь-який вид мистецької діяльності, він обов'язково повинний включати ознайомлення учнів з найкращими зразками художньої творчості художників-пейзажистів.

Таке ознайомлення може відбуватися у традиційній формі, від початку уроку, у приміщенні класу, коли педагог демонструє ілюстрації, репродукції, слайди, відео, використовує інші доступні засоби наочності.

Надзвичайно корисно супроводжувати показ зображень відповідно підбраною музикою, яка допомагає створити в учнів потрібний настрій, налаштувати їх на сприймання прекрасного, більш глибоко занурити їх у художній світ. Додаткове враження, як правило, справляє на учнів зміна обстановки.

Тому, якщо є така можливість, корисно влаштувати міні екскурсію молодших школярів до кабінету образотворчого мистецтва, у приміщення де розміщується шкільна виставка учнівських робіт, до бібліотеки. Ще більше враження справляє на учнів відвідування виставкових залів, краєзнавчих та художніх музеїв, де вони на власні очі можуть побачити справжні полотна, пейзажі, створені місцевими та іншими художниками.

Екскурсії сприяють більш глибокому та безпосередньому сприйманню художніх творів завдяки загальному емоційному підйому, який відчувають школярі. Потім учні, як правило, використовують побачене, намагаються втілити отримані під час екскурсій враження у власних роботах, включають в них художні елементи, які їх особливо вразили, які їм сподобалися.

Так, практично завжди на учнів початкової школи величезне враження справляють морські пейзажі (мариністичні). З огляду на їх емоційно-образну насиченість фахівці рекомендують використовувати їх якомога ширше.

Наприклад, у роботі у учнями можна використати репродукції таких найкращих мариністів І.Айвазовського «Ніч. Блакитна хвиля», «Бурхливе море вночі», «Неаполітанська затока», А.Куїнджі «Море з парусним кораблем».

З.Здорик відзначає: «На прикладі цих творів доцільно запропонувати учням порівняти особливості колориту, охарактеризувати побачене на картині. Після опрацювання ілюстрації учням можна дати творче завдання: намалювати морські пейзажі, які передають різний настрій або з уяви намалювати морський пейзаж аквареллю або гуашшю, створити композицію, яка передає багатоплановий відкритий простір, використати для цього не тільки колір, а й тон» (З.Здорик, 2018, с. 67).

Для посилення ефекту, більш глибокого та емоційного сприймання картин учнями потрібно супроводжувати ознайомлення з ними музичними творами з відповідним настроєм.

Наприклад, зображення моря доцільно супроводити прослуховуванням творів французького композитора Клода Дебюсі («Море від зорі до полудня», «Гра хвиль», «Розмова вітру з морем»), інша його чудова композиція, справжній зимовий пейзаж намальований звуками – етюд «Сніг танцює».

Ознайомлення учнів з іншими зображеннями природи на картинах видатних майстрів можна супроводжувати музичні твори, в яких учні можуть почути гуркіт грому, шум вітру, краплі дощу, шелестіння листя, співи птахів та навіть тишу, яка настає у осінню ніч. Вагомий ефект дають і вірші про природу, якими супроводжується ознайомлення з пейзажем.

Під час роботи учнів зі зразками творів образотворчого мистецтва із зображенням природи відбувається трикомпонентний за своєю структурою процес: ознайомлення школярів із твором, його подальше сприймання та оцінювання. В учнів активно формуються навички емоційного сприймання

представленого художником образу, його аналізу з використанням вже наявних знань та вмінь та із засвоєнням нової інформації, яку представляє вчитель.

Потім разом з педагогом учні намагаються оцінити твір. Таке сприймання передбачене програмою з образотворчого мистецтва, воно забезпечує художньо-творчий розвиток учнів, їх залучення до світу мистецтва, засвоєння ними загальнолюдських та національних культурних (мистецьких) цінностей.

Також даний вид сприймання сприяє розвитку другого різновиду сприймання – здатності учнів естетично сприймати навколишнє, явища та об'єкти рідної природи, бачити їх красу та неповторність. Найкращий ефект ознайомлення учнів з кращими зразками пейзажної художньої творчості здатне забезпечувати на етапі вивчення нового матеріалу.

Т.Костенко стверджує: «Педагог під час такого ознайомлення має можливість предметно продемонструвати та обговорити з учнями особливості техніки живопису, авторської манери: контрастність кольорів, ступінь деталізації, особливості композиції та перспективи, інші засоби передачі настрою та створення художнього образу» (Т.Костенко, 2017, с. 58).

Необхідно спонукати учнів до усвідомлення думки, яку намагався передати художник, заохочувати їх висловлювати власні ідеї та судження щодо картини. З урахуванням вікових особливостей розвитку учнів їх недоцільно перенавантажувати кількістю ілюстрацій або репродукцій. З першокласниками слід починати з однієї картини. Поступово, по мірі опанування учнями навичками сприймання та оцінювання, кількість картин можна збільшувати.

Серед основних прийомів потрібно використовувати: переключення уваги, порівняння та наведення прикладів. Серед методів, які супроводжують демонстрацію мистецького твору особливе значення у роботі з учнями даного віку мають словесні. Адже, вони ще не обізнані у цій сфері і тому потребують докладних роз'яснень.

Вчитель може скористатися методом розповіді та бесіди, вони повинні бути емоційними, змістовними та лаконічними, з чіткими висновками. Поступово слід вводити нові мистецькі терміни, щоразу повторювати вже пройдені та перевіряти засвоєння тих, з якими учні ознайомилися на попередніх уроках.

Ознайомлюючи учнів зі зразками зображення природи корисно зосередити їх увагу на тому, які кольори обрав художник для передачі настрою, як він показав глибину та простір на картині (за допомогою перспективи, першого, другого та наступних планів).

Роботу з учнями необхідно організувати у три основні етапи:

- на першому відбувається детальне ознайомлення з картиною, її уважне споглядання та цілісне емоційне сприймання;
- змістом другого етапу виступає осмислення побаченого, узагальнення;
- третім етапом є творче сприймання.

По мірі накопичення учнями досвіду сприймання та оцінювання художніх творів доцільно переходити від більш простих картин до більш складних за змістом, художнім задумом та виражальними засобами.

Наприклад, спочатку учнів більш доцільно ознайомлювати з творами представників реалізму та романтизму, а на наступних етапах з більш складною в технічному та емоційному плані творчістю імпресіоністів.

Розповідь вчителя про картину, що демонструється учням, повинна бути структурованою. Її можна побудувати за такою схемою:

- повідомити назву картини та дані про автора, стисло розповісти історію створення;
- зацентувати увагу учнів на композиційному центрі картини (що із зображеного на картині найголовніше);
- художні особливості втілення авторського задуму (колір, композиція);

– що зображено навколо композиційного центру? як ці зображення пов'язані? за допомогою яких деталей? (відбувається заглиблення у творчий задум, встановлюються зв'язки між ним та виражальними засобами);

– що у картині можна охарактеризувати як красиве, прекрасне?

– які враження, настрої, думки викликає пейзаж?

Після розповіді та пояснень педагога доцільно дати учням час для самостійного споглядання, поставивши їм завдання уважно подивитися на картину, зрозуміти що саме на ній зображено, які думки та настрої вона викликає. На наступному етапі можна переходити до запитань, на які учні шукають відповідь самостійно або за допомогою вчителя. Ці запитання повинні відповідати структурі розповіді.

Отже, робота з ознайомлення учнів із зображеннями природи в художніх творах повинна бути поетапною, продуманою, відповідати віковим можливостям сприймання учнів та рівню вже набутих ними вмінь і навичок.

На думку С.Коновець: «На уроках образотворчого мистецтва вивчають предмети навколишньої природи та оточення. Малювання розвиває вміння бачити і передавати на площині аркуша паперу зображення видимого. Вміння бачити треба розуміти не як фізичний розвиток, а в широкому розумінні: вміння бачити перспективні зміни форми, красу навколишньої дійсності, різноманітність і чарівність природи» (С.Коновець, 2000).

Учитель має сприяти розвитку в учнів умінням сприймати навколишній світ, звертати увагу школярів на красу природи та творів образотворчого мистецтва пробуджувати естетичні почуття.

Л.Масол наголошує: «Головним завданням викладання малювання є навчання учнів основам реалістичного малюнка, тому вчитель буде свою роботу з учнями на спостереженні і вивченні навколишньої дійсності. Діти приходять в школу з різними навичками малювання, запас знань, образних уявлень у них дуже незначний, переважна більшість дітей не має уявлення про форму» (Л.Масол, 2006).

Від учителя є потреба в навчанні учнів основам малювання, якими є вміння спостерігати, усвідомлене сприймання форми предметів, споглядання та передавання предметів на площині. Під час навчання потрібно розвивати естетичні почуття та смак молодших школярів, сприяти активному сприйманню навколишнього світу, розвитку зорової пам'яті, образного мислення, творчої уяви та здібностей. Вказані завдання можна розв'язати у процесі малювання пейзажу.

О.Малицька зазначає: «Твори живопису є засобом ознайомлення молодших школярів з життєдіяльністю, допомагають краще її зрозуміти. Ознайомлення учнів має відбуватися з картинами художників, звертатися їхня увага на реалістичність образотворчого мистецтва, майстерність художника, який за допомогою живописних матеріалів передає найтонші відтінки об'єктів природи, власні найглибші переживання» (О.Малицька, 2017).

У процесі розвитку практичних умінь на уроках образотворчого мистецтва відзначаються спостереження за реальними об'єктами та явищами у навколишній дійсності.

У процесі зображення молодшими школярами місцевого пейзажу, вчителю потрібно на прогулянках, екскурсіях уважно споглядати та знайомитися з природою, деревами, квітами, будинками, сприяти в обранні будинку, який буде зображуватися, добре запам'ятати його відмінності від інших будинків, наявність декоративних елементів у зображеннях та ін.

При розгляді будинків учні мають також спостерігати за транспортом різних видів, оточенням, яскравою рекламою на вулицях та ін. Відповідно, кожним учнем сприймаються та запам'ятовуються ті ознаки, які є найбільш привабливими.

На думку Л.Любарської: «Практичні роботи із зображень краєвидів міста, рідного краю доцільно підсилювати прогулянками по вулицях, парках, озерах, для розвитку зацікавленості при розгляданні будинків, транспортних засобів, людей та ін. Спостережувані об'єкти збагачують у подальшому

вивчення подібних тем і сприяють вихованню стійких пізнавальних інтересів до практичної роботи» (Л.Любарська, 2001, с.27).

Досить складно передавати об'єкти зображення з індивідуальними особливостями природи та в її динамічній характеристиці. Підготовча робота має передавати в малюнках спочатку нерухоме зображення тварин, птахів, з поступовим створенням зображень окремих тварин і птахів у русі.

Важливим в образотворчій діяльності під час створення малюнків учнями є спостереження за рослинами у природі. У результаті таких спостережень зображуються дерева в різні пори року, рослини, різноманітні квіти тощо.

І.Демченко вказує: «Під час дотримання основної мети з розвитку самостійності та творчості на уроках образотворчого мистецтва, вчителю потрібно продумувати та пропонувати цікаві теми для малювання та ліплення, створення аплікацій, які б першочергово поєднувалися з безпосередньою життєдіяльністю учнів, з визначеними освітніми завданнями, над виконанням яких систематично повинен працювати педагог» (І.Демченко, 2002).

Оцінювання практичних робіт із осіннім пейзажем відбувається при зверненні уваги вчителя на задум учнів, здатності виявити самостійність у створенні зображення, використання засобів виразності під час передавання об'єктів і явищ дійсності, підборі необхідних кольорів, основи змісту зображення.

Уявлення зовнішніх ознак об'єктів є не достатнім у зображенні, бо необхідною є можливість створення уявлень об'єктів цілісно так, як вони сприймаються учнями у здійсненні аналізу елементів при малюванні з натури, з вирішенням різних практичних завдань, які виникають під час образотворчої діяльності.

Під час малювання з пам'яті та за уявою значущою особливістю є чіткість у свідомому уявленні об'єктів зображення та суті процесу створення художніх образів.

Художні образи, які формуються при створенні зображень, можуть змінюватися до образів, які чітко не відображають реальність у навколишній дійсності, тому готова композиція має бути найкращим зображенням предметів або об'єктів природи.

В.Котляр відзначає: «Основа мета в образотворчій діяльності прослідковується у розвитку зорової пам'яті, коли вперше здійснивши спостереження, молодші школярі міцно зафіксують предмет у своїй пам'яті та при необхідності відображають, передаючи його абсолютною точно з усіма деталями. Важливе місце у малюванні з пам'яті або з уяви мають заздалегідь проведені спеціальні спостереження тих об'єктів, предметів, які будуть зображуватися протягом нетривалого періоду після спостереження, переважно через декілька хвилин» (В.Котляр, 2006).

Відзначаються важливістю такі види малювання як малювання з пам'яті та за своїми спостереженнями, які є видами тематичного малювання для молодших школярів. При їх застосуванні розвиваються психічні процеси як спостереження та пам'ять.

Учні початкових класів навчаються спостерігати та сприймати об'єкт навколишньої дійсності, їх осмислювати, здійснювати їх аналіз, порівнювати їхні характерні властивості.

Зміст образотворчого мистецтва базується на вивченні поняття лінійної перспективи, що є важливим, бо молодші школярі мають навчитися спостерігати та усвідомлювати візуальну інформацію, тренувати зорову пам'ять.

І.Вікторенко наголошує: «У початкових класах в образотворчій діяльності готові композиції при малюванні з натури доцільно створювати, враховуючи закономірності сутності перспективи. Однак, при створенні творчих малюнків з уяви можливим є використання різних прийомів передавання зображення простору на площині, зокрема, під час підсилення більшої виразності практичної композиції. Проблема перспективи є складною та вимагає спеціального її вивчення. Сьогодні поняття перспективи

складається в певну систему, до якої широко використовуються прийоми передавання простору в дійсності, уї прийоми мають найвищу виразність і художню цінність» (І.Вікторенко, 2002, с.62).

При створенні перспективи вчитель повинен допомогти молодшим школярам усвідомити те, що вони сприймають, вміти зобразити на площині об'єкти сприймання, оскільки перспектива постійно розвивається.

Творча праця людей, хто по роду своєї професії опановує основами образотворчої грамоти, буде повнішим і змістовнішою, якщо вони зображають в своїх малюнках рослинний і тваринний світ, повний різноманітності, що будить думки і відчуття, розвиває уяву і фантазію під час практичної діяльності.

Молодші школярі під час малювання пейзажу з натури чи картини художника розвивають свою зорову пам'ять, образне мислення, естетичні смаки, що має вплив на чіткість у виконанні практичного завдання. Процес оволодіння технікою живопису здійснюється поетапно:

- ознайомлення з технікою малювання пейзажу;
- вибір художніх матеріалів та інструментів для практичної роботи;
- оволодіння прийомами малювання пейзажу;
- створення пейзажу схематично олівцем;
- завершення готового малюнка в кольорі.

Малювання пейзажу має здійснюватися від простого до складного. Для учнів спочатку пропонуються практичні вправи на декілька хвилин на початку уроку. Організація колективного обговорення об'єктів природи здійснюється вчителем під час пояснення, що малювання пейзажу відбувається з певної точки зору, бо тоді змінюється видимість об'єктів. Пейзаж створюється з різного положення і малювання горизонту.

Молодшим школярам важко одночасно сприймати картину художника і створювати свій малюнок. Перед початком малювання вчитель має поставити запитання учням, як краще розмістити зображення на площині аркуша: вертикально або горизонтально.

Вагомим є знання вікових особливостей учнів для роботи в техніках малювання. Принципи композиції досить складно засвоюється дітьми, потребують кожному уроці нагадування їх, щоб не робити на наступних уроках тих самих помилок. Учитель навчає школярів аналізувати об'єкти навколишньої дійсності.

Починати малювати пейзаж потрібно зі звертання уваги учнів на послідовність створення зображення. Робота над малюнками розбивається на етапи та надає можливість усвідомити послідовність її виконання. Звертати увагу вчитель має на питання техніки малювання, чіткості та правильності штрихування, роботі фарбами та пензлем тощо. Для цього систематично проводяться графічні та живописні практичні вправи.

Створення пейзажу в кольорі є складним процесом, бо потрібно передати кольорові співвідношення елементів пейзажу. Початок малювання фарбами розпочинається зі співвідношення тонів у пейзажі, визначення світла і тіні.

Зважаючи на вікові особливості, учням ще важко малювати зміненими кольорами, є труднощі у розумінні відтінків снігу, який не тільки білий, а має блакитний і сірий кольори у відтінках. Завданням учителя є навчання учнів бачити відтінки об'єкта та передавати їх на папері.

Необхідним є постійне порівняння зображення з натурою, не потрібно затримувати увагу на певну деталь у зображенні. Важливо пам'ятати, що в живописі елементи зображення не існують окремо, а є залежними одні від інших.

Особливості реалістичного зображення пейзажу полягають у тому, що творчість базується на відтворенні реальної дійсності, а задуми та почуття учнів передаються у зображеннях дійсності. Навчити школярів зображувати пейзаж пов'язується з розвитком умінь чітко передати кольорами форму об'єктів у реальній дійсності.

Отримання практичних умінь у створенні пейзажу базується на послідовному та змістовному вивченні природи. Важливо розвивати вміння

сприйняття та передавання характерних ознак предметів, особливості будови, розміщення в просторі, кольорові співвідношення з використанням теплих і холодних кольорів у зображуваних об'єктах пейзажу.

Якості, якими мають оволодіти молодші школярі виокремлюються як любов до природи, прояв спостережливості, прагнення правильно у зображенні передати натуру. Практична діяльність зі створення пейзажу нерозривно пов'язується з використанням композиції, лінійної та повітряної перспективи, малюнка, світлотіні, форми.

У навчанні зображувати пейзаж в кольорі молодші школярі набувають необхідних умінь у чіткості передавання художнього образу з природи, пам'яті та за уявою, створюючи окремі елементи пейзажу, якими є дерева, кущі будинки, гори, річки, а потім деталізуючи зображені образи.

У роботі з природи учнями розвивається зорова пам'ять, спостережливість, мислення, вміння передавати кольори в пейзажі, сприймання та зображення об'єктів навколишнього світу з використанням закономірностей композиції.

Успішність практичної діяльності залежить від уважності, вивчення та зображення об'єктів довкілля, їхньої будови, кольорів, форм окремих елементів та їхнього взаємозв'язку. Під час вивчення пейзажу потрібно вміти підібрати головні та додаткові елементи, пропорції, кольори. Тому, зображення пейзажу у молодших школярів розвиває зорову пам'ять, сприяє засвоєнню законів реалістичного зображення, опанування живописними техніками.

Малювання пейзажу є досить цікавою та потрібною темою, яку потрібно вивчати на уроках образотворчого мистецтва з тематичного малювання. Кожне завдання зі створення пейзажу має давати учням нові знання та вміння. Зображення пейзажу вимагає глибокого вивчення природи та способів передачі на площині природи так, як вона сприймається.

Кожне дерево має власну форму, пропорції, розташування у просторі, свої стовбур, гілки, листя, а своєрідна будова дерева потребує уважного

вивчення. Доцільним є початок малювання дерев весною та восени, коли можна чітко побачити їхню будову.

Будова різних дерев зображується з використанням методу порівняння після екскурсії на природу. Кресвиди із зображенням дерев допомагають побачити характерні ознаки кожного дерева. Важливо перевірити правильність їх зображення.

Коли зображення простих елементів пейзажу усвідомлюються молодшими школярами, наступним завданням є компонування кількох елементів пейзажу в просторі, їхнє поєднання з композиційним і кольоровим вирішенням, зокрема зображення будинку у просторі, декількох будинків на вулиці тощо.

Серед завдань відзначається вибір цікавого мотиву з безмежного простору природи, створення композиції. Коли учні уявляють композицію малюнка, вони мають намітити лінію горизонту, далі основні елементи пейзажу. Наступним завданням є зображення на малюнку пропорцій інших елементів пейзажу.

Передавати пропорції об'єктів у пейзажі на уроках образотворчого мистецтва школярам буде досить легко, коли визначити співвідношення та розміри всіх елементів пейзажу, одиницею виміру буде розмір одного елементу. Подібні завдання сприятимуть перевірці та уточненню визначених елементів малюнка, уникненню основних помилок у роботі з тематичного малювання.

Таким чином, для початку необхідно визначити пропорції елементів пейзажу, потім їх уточнити, дотримуватися перспективи у побудові та загальної форми предметів, працювати на деталях у малюнку. В залежності від поставлених завдань створюють просторове вирішення пейзажу, коли виявляється світлотінь, перспективні плани пейзажу або виконується малюнок в певному кольорі.

1.3. Характеристика пейзажу як жанру зображення природи на уроках образотворчого мистецтва

У процесі формування естетичних почуттів і ставлення до образотворчого мистецтва найбільші можливості надаються живописним творам пейзажного жанру. У розвитку естетичного відношення до природи позначається розвиток тих видів і жанрів образотворчого мистецтва, які допомагають у відчуттях естетичних властивостей природи.

Багатогранність краса природи для художнього її відтворення користується засобами живопису та іншими видами образотворчого мистецтва. Серед усіх видів образотворчого мистецтва одне з вагомих місць займає живопис як демонстрація гармонії та досконалості у природі. У творах живопису виховуються естетичні почуття, а також почуття милування красою рідної природи, поважне ставлення до неї.

Пейзаж є дуже улюбленим серед школярів жанром живопису, картини художників сприяють естетичному задоволенню та посиленню поважного відношення до рідної землі, до її чарівності та краси.

Важливою властивістю образотворчого мистецтва є його емоційна спрямованість, бо художня істина без прояву емоцій буде недоступною. Якщо художні твори не викликають в учнів певних почуттів, тоді вони не збагачують їх своїм змістом.

Емоції від картини можуть залежати від того, як діти відчують її кольори, який передається настрій у зображенні. Важливою є роль пояснення до картини, що сприяє пробудженню певних почуттів учнів від художнього твору.

Створюючи пейзаж учні зображують художній образ природи, своє ставлення до природи. У пейзажному живописі відтворюються візуальні ефекти, якими насичена природа.

У художньому пейзажі створюються різні краєвиди природи, передається сприйняття природи, певне ставлення до неї, що пов'язане зі

світоглядом учнів, їхніми переживаннями, ідеями. Художній задум розкривається в творах образотворчого мистецтва з особливостями пригадування та асоціаціями, які можуть виникати у процесі сприймання пейзажу.

В учнів відчуття кольорів є одним з досить сильних естетичних реакцій. Відчуття кольору є формою естетичного відчуття. Почуття, які переживаються дітьми у процесі естетичної реакції на кольори є простими естетичними почуттями задоволення та захоплення.

Розширити осмислення школярами зв'язків між предметами та їхніми естетичними ознаками доцільно на формі естетичних тверджень. У більшості учнів під час сприймання художніх творів відбувається реакція на колорит у творі, яким передається власне естетичне відношення до зображення.

Під час зіставлення об'єктів і явищ, які відображаються в художніх образах, з об'єктами та явищами, які спостерігаються дітьми в довкіллі, відбувається їхнє розуміння характерних ознак цих об'єктів і явищ, що надає можливість зробити емоційну оцінку. Тому, це є важливою умовою формування естетичного відношення до творів образотворчого мистецтва, до навколишнього світу, вироблення естетичних уявлень і оцінних суджень в учнів початкових класів.

Пейзажем називається зображення природи, моря, річок, архітектурних споруд, міст тощо. Малювання пейзажу відзначається як основне завдання у процесі розвитку просторової уяви та зображення у молодших школярів. Зображення пейзажу має вплив на розвиток естетичних почуттів, навчає спостерігати навколишній світ, красу в звичайних об'єктах і явищах, виділяти характерні ознаки.

У змісті зображень природи висвітлюється світогляд школярів, особливості сприймання навколишнього світу. Оскільки французьке слово «пейзаж» в перекладі означає «природа», а у змісті образотворчого мистецтва так називається жанр, який присвячується зображенню природи.

Пейзажем називається художній твір, переважно живопису, графіки, скульптурного рельєфу, в якому зображується природа. Важливим є обраний художником природний або створений в його уяві природний мотив, який є основою художнього твору. Окремі елементи у пейзажі, а також сюжет у пейзажній композиції є засобами доповнення пейзажу.

У пейзажі прослідковуються інші виміри простору та масштабності. Перед учнями відкривається простір, багатоплановість, різна глибина точки сприймання, різноманітність кольорів, форм, пропорцій, незвична та постійна зміна освітленості, наявність атмосферних явищ.

Відповідно, потрібними є вміння розібратися у власних враженнях від створення пейзажу, знаходження в ньому цікавих елементів, відбір потрібних деталей і підпорядкування їх цілісності композиції є складним завданням для учнів.

У пейзажі увага учнів має спрямовуватися на вирішення завдань передавання простору, освітленості, явищ природи та і впливу цих особливостей на унаочнення пейзажу. Значний вплив на вигляд природи мають різні пори року, частини доби, сонце, місяць, вітер, і вони мають здатність досить швидко перетворити пейзаж до невпізнання, коли насувається гроза, на небі спалахи блискавки, схід або захід сонця, дме сильний вітер тощо.

Завдяки природним явищам, які мають вплив на загальний стан пейзажу, можуть виникнути відчуття радості, тривоги, смутку тощо. У пейзажі важливим є передавання стану освітленості, атмосферних явищ, простору та відгук у глядачів відповідних відчуттів. Саме пейзаж має можливість до пробудження відчуття поваги до рідної землі, виконує значущу роль в патріотичному та естетичному вихованні молодших школярів.

Молодшими школярами має вивчатися природа, її прояви, постійно розвиватися та накопичуватися спостереження та уявлення про довкілля.

Потребують чіткого аналізу різноманітні об'єкти, явища, елементи у пейзажі, які зображуються у взаємодії з оточуючим середовищем.

Потрібно вивчати гармонійність кольорів, форми об'єктів навколишньої дійсності, створювати етюди в різні пори року, з різною погодою, створювати замальовки з окремими елементами пейзажу.

У роботі над пейзажем не доцільно його перемальовувати. Пейзаж сприяє поетичному ставленню до навколишньої дійсності. Учнями передається наочний сюжет, краса у пейзажі та той настрій, який з'являється в його внутрішньому стані, мотив, який зображується.

Якщо сюжет не має впливу на школярів, тоді це виявиться в зображенні, який може бути досить холодним, хоча в техніці виконання створений достатньо чітко.

Художником має завжди проводитися пошук нового в мотивах і засобах його вираження. Найважливішим творчим завданням є самостійне знаходження цікавих мотивів, сприймання світу індивідуально. У природі є мотиви, які виглядають вже сформованими.

Щоб побачити мотив важливо виховувати вміння помічати цікаві та характерні ознаки. Може не відразу виявитися привабливість звичного пейзажу, що може залежати від пори року, стану природи, настрою художника.

Методика накопичення візуальних вражень використовується в роботі з учнями, яка виражається у спостереженнях у різний час дня, різному стані погоди і точках зору. Для пошуку цікавого зображення корисно спостерігати вулиці міста, села, околиці, піти в парк, поле, ліс, на річку. При цьому важливим є те, що побачене чимось привернуло, зацікавило школярів, що стає головним акцентом або композиційним центром малюнка.

На початку малювання пейзажу треба добре про нього дізнатися в цілому і в деталях. Потрібно також вивчити мікропейзаж або пейзаж малих форм, тобто обов'язковим є малювання трав, квітів, каміння, стовбурів і крон дерев, хмар в їхньому природному стані.

Можливими є завдання, коли мета полягає у вивченні та передачі характеру дерева, його пластики, кольору стовбура і гілок, характеру крони. Окреслюється вимога у передачі простору, матеріальних предметів, завдань цілісного зображення. Також наступними завданнями є створення окремих об'єктів дерев, рослин з фоном пейзажу: небом, річкою та ін.

Потрібно вивчати окремі малі форми, предмети зображення у групах об'єктів в їх взаємному зв'язку з навколишнім світом, простором та освітленням.

Живопис пейзажу з багатоплановим простором, передавання стану освітленості, світла у повітряному середовищі, його вплив на наочний пейзажу є практичними вправами, виконання яких не виключає суміжної роботи над різними мотивами пейзажу.

Особлива увага зосереджується на живописі міського пейзажу. Якщо емоційний настрій при створенні гірського та морського пейзажів впливає з природної гармонії форм, кольорів, пропорційності об'єктів світу, то в міському або сільському пейзажах елементи залежать від уміння створити таку гармонію, створювати в пейзажі місцевості міста або села вулиці, будинки, їхнє художньо-декоративне оформлення.

Увага має звертатися на оригінальне поєднання форм, об'ємів, матеріалів, кольорів, будівель з гілками та листям дерев, вигляд в оточенні архітектурних споруд людей, транспорту, по відношенню до неба, дерев у різний час дня, різної погоди.

Методика створення пейзажу починається з вибору мотиву, початок пейзажу продумується у загальних рисах, його мета та завдання, обирається головне. Уявлення, які з'явилися про завдання, потрібно створити в ескізі невеликого розміру. У ньому мають бути відображені композиція, колірне вирішення етюд, створені колірні характеристики неба, землі, планів, великих об'єктів у пейзажі.

Виконавши малюнок олівцем, починаємо роботу фарбами. Початок етюд відбувається від знаходження загального та головного. Спочатку

малюються співвідношення води, землі, дерев, неба, а потім конкретизується форма та ін.

Головним має бути отримання гармонії в цілому, співвідношення об'єктів по тону та кольору. У пейзажі створюється та виражається простір, особливо помітними є предмети, об'єкти, плани, які віддаляючись від художника поступово поглинаються повітряним середовищем.

При віддаленні відбуваються зміни по величині та забарвленню. На передньому плані створюються зображення більш енергійно за кольором, контрастами, деталями, дерева, трава, квіти мають яскраво виражені відтінки кольорів в художньому образі.

Глибина пейзажного простору будується передаванням різного розташування об'єктів дійсності: гори, ліс, дерева, тварини, люди тощо частково закривають один одного, змінюються у розмірах, чіткості, кольорах, створюють глибину мотиву, який зображується.

Враження глибини простору у зображенні відбувається коли за рахунок перспективних змін світла та ефектів освітлення. Глибина в зображенні створюється від світлішого переднього плану до затемненого дальнього, а також від насиченішого, щільнішого переднього плану до світлих, дальніх планів.

Навчити учнів зображати пейзаж можна різними способами, завдяки спостереженням, короткочасним замальовкам під час екскурсій, замальовкам по пам'яті або за уявою. Способом розуміння простору, його реалізація в малюнку базується на ознайомленні та детальному аналізі творів пейзажного жанру образотворчого мистецтва.

У кожному зображенні настрої і стан пейзажу передається відповідним живописними матеріалами та техніками. Під час вивчення колірних закономірностей, специфіки різної погоди у природі є одними з важливих завдань у створенні пейзажу в живописі.

Відповідно, потрібно зображувати певний мотив пейзажу різного часу доби та у різну погоду. Методика опанування живописом пейзажу сприяє

розумінню загального тонального і колірнього стану природи, її настрою, усвідомленню живописних завдань, які ставляться перед учнями. Знання закономірностей створення пейзажу допомагає у користуванні різноманітними кольорами фарб.

Висновки до розділу 1

Пейзажем називають самостійний жанр образотворчого мистецтва, головним об'єктом зображення у якому виступає природа. Окремі твори цього жанру також зазвичай називають пейзажами. Формування пейзажу в якості самостійного образотворчого жанру, а спочатку як різновиду образотворчого мистецтва, відбувалося в різних куточках світу в різні часи.

Розвиток цього жанру не припинявся, у більшості мистецьких напрямків пейзаж займав важливе місце, слугував засобом вираження почуттів, настрою, переживань та поглядів митців.

Зображення природи на уроках образотворчого мистецтва має значний розвивальний потенціал, оскільки сприяє пізнавальному, сенсорному розвитку учнів, розвитку їх вольових та морально-етичних якостей, екологічної свідомості, емоційному, естетичному художньому та творчому розвитку.

На сучасному етапі зображення природи на уроках образотворчого мистецтва є вагомим чинником розвитку в учнів низки ключових компетентностей, передбачених Державним стандартом початкової освіти, зокрема: культурної.

У процесі створення пейзажу серед основних завдань виокремлюється розвиток сприймання природи та відтворення на площині її форм за допомогою засобів виразності за законами зорового сприймання. Тому під час практичної діяльності на уроках особливої уваги заслуговує правильне сприйняття природи учнями, розвиток спостережливості, вміння проводити аналіз природи.

В усіх практичних завданнях з малювання зображень треба відтворювати форму, бо малюнок є побудовою засобами виразності форми на площині за допомогою зорового сприймання. Уявлення про форму розвивається у молодшому шкільному віці, коли школярі у процесі сприймання об'єктивної дійсності ознайомлюються з формою об'єктів і предметів.

Уроки образотворчого мистецтва надають можливість удосконалювати вміння розуміти суть форми та її створення у практичній образотворчій діяльності.

Форма є зовнішнім виглядом, обрисами предмета, який сприймається як ціле, а у процесі зображення знаходиться у взаємодії з пропорціями та положенням предмета у просторі.

Під час вивчення та малювання об'єктів і предметів у фронтальному положенні важливо демонструвати предмети з природи, які є близькими до геометричних фігур трикутника, кола, овалу, квадрата, прямокутника.

Зображення пейзажу з природи відзначається спостереженням і вивченням природи в усій різноманітності та поетичності, малюванням у різному освітленні, за будь-якої погоди та часу доби. Різна освітленість у природі направляє на учнів різну емоційність, має виклик певних почуттів і переживань.

Передавання певного стану в пейзажі визначається його емоційним образним змістом і виразністю. Під час роботи з природи потрібно усвідомити, зрозуміти її характерні ознаки, який у неї вигляд у цей момент. Розуміння її загального характеру сприяє вирішенню композиційних завдань створення малюнка.

Створення пейзажу сприяє розвитку просторової уяви школярів та їхнього просторового зображення, естетичних почуттів, допомагає здійснювати спостереження навколишньої дійсності, її краси та виокремлювати її ознаки. Пейзаж доцільно вивчати на уроках тематичного малювання.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ПРИРОДИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Дослідження стану організації практичної діяльності зображення природи молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва

У ході дослідження важливою є організація практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності. У дітей прояв активності та пізнавальних інтересів виявляються у процесі діяльності на уроках і мають різні прояви, індивідуальний досвід в образотворчій діяльності.

Виявлення стану організації практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відбувалося під час констатувального етапу дослідження на базі Хотинського ліцею № 5, Дністровського району, Чернівецької області. У дослідженні взяли участь 57 молодших школярів і 15 вчителів початкових класів.

Метою проведення експериментального дослідження було виявлення стану організації практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва.

Дослідження проблеми організації практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва базується на творчій діяльності учнів, особистісному розвитку та визначається завдяки системі естетичної вихованості, сукупності взаємопов'язаних критеріїв: мотиваційному, пізнавальному та емоційно-діяльнісному та показниками, які їм відповідають.

Так, мотиваційний критерій серед показників містить мотиви та потреби у вивченні образотворчого мистецтва, ціннісне відношення до

навколишньої дійсності та образотворчого мистецтва, прояв інтересів до природи та творів образотворчого мистецтва.

Пізнавальний критерій базується на знаннях основ образотворчої грамоти, вміннях створювати оригінальні творчі роботи із зображенням природи, вивченні естетичних основ образотворчого мистецтва, здійсненні самоаналізу практичної діяльності, підвищенні її ефективності.

Емоційно-діяльнісний критерій відзначається отриманням навчальної інформації про навколишню дійсність, практичне її втілення, реалізацією отриманих знань на уроках образотворчого мистецтва, удосконалення естетичних якостей, вміннями передавати свій емоційний стан, переживання через створення художніх образів у природі.

У констатувальному експерименті виокремлено рівні розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності: низький, середній і високий.

Низький рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності відзначається, коли у школярів не виявляються пізнавальні інтереси до зображення навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва, до ознайомлення з новою інформацією, цікавими фактами, учні не беруть активну участь у практичній діяльності.

Середній рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності характеризується проявами пізнавальних інтересів до вивчення властивостей об'єктів і явищ природи. На цьому рівні переважно є володіння знаннями з образотворчого мистецтва, наявні пізнавальні інтереси, є здатність до отримання інформації, суті фактів, проте не завжди зацікавлені процесом пізнання.

Показниками високого рівня розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності є пізнавальні інтереси школярів у визначенні закономірностей в образотворчому мистецтві, осмислення взаємозв'язків між видами,

естетичними ознаками та властивостями об'єктами та явищами природи під час сприймання. Учні поєднують елементи творчої діяльності на уроках з удосконаленням практичних умінь і навичок із зображення навколишньої дійсності.

Значущою характеристикою в контексті дослідження є формування потреби та прагнень до сприймання краси природи, прояв учнями пізнавальних інтересів до вивчення образотворчого мистецтва, створення зображень, втілення власних задумів.

Наявність мотивації до практичної діяльності на уроках образотворчого мистецтва прослідковується у проявах власного відношення до навколишньої дійсності. Розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності сприяють стійкі мотиви до самовираження та самовдосконалення.

Методи, які використовувалися в констатувальному дослідженні: аналіз практичних робіт учнів з образотворчого мистецтва, педагогічне спостереження, тестування, анкетування, опитування, бесіда, обробка відомостей.

Під час анкетування учнів, опитування, бесід з вчителями відзначалися особливості дослідження, а за допомогою анкетування молодших школярів «Малюємо природу на уроках образотворчого мистецтва» (див. Додаток А) нами виявлялися:

- мотиви до вивчення та розуміння навчальних завдань із зображення навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва;
- пізнавальні інтереси в навчальних діях із зображення природи молодшими школярами у практичній діяльності;
- емоційний стан учнів під час практичної діяльності із зображення природи на уроках образотворчого мистецтва.

Під час проведення тесту «Оживлення геометричних фігур» (див. Додаток Б) дітям пропонувалися картки з геометричними фігурами та завдання «оживити геометричні фігури» за допомогою фарб, кольорових

олівців, надати фігурам художнього зображення природи та естетичного вигляду.

Учні під час виконання тесту з «оживлення» геометричних фігур явищами природи цікаво та захоплено відтворювали свої задуми на образи, використовували різні кольори та відтінки, створювали естетичні зображення. Серед робіт були різні за виконанням: одні не мали чітких елементів, створені без засобів виразності, учні потребували допомоги та підтримки з боку вчителя, а інші діти використовували у власних малюнках творчі елементи при створенні образів природи з допомогою вчителя в окремих випадках.

У тестуванні відзначилася оригінальність окремих робіт дітей, прояви індивідуальності зі створенням цікавих образів навколишньої дійсності: явищ і об'єктів природи, чіткість у деталях, які давали опис практичної діяльності у своїх малюнків.

Кількісні показники результатів дослідження з виявлення мотивів до вивчення та розуміння навчальних завдань із зображення навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва подано у діаграмі 2.1.

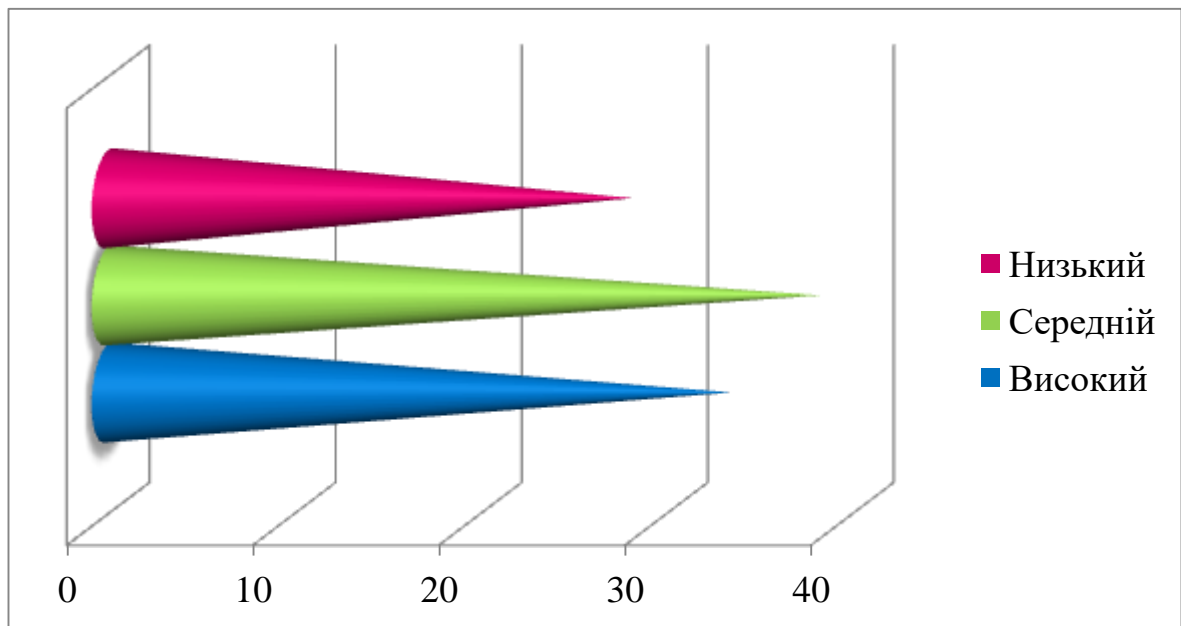

Рис. 2.1. Рівні розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності за мотиваційним критерієм

Відповідно, третина учнів (33,5%) зазначили, що їм подобається малювати природу у цікавих навчальних завданнях з образотворчого мистецтва, у дітей проявляється ціннісне відношення та чітке усвідомлення основ образотворчого мистецтва, що підтверджує високий рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності за мотиваційним критерієм.

У 38,3% школярів наявний середній рівень мотивації у розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності, не завжди проявляється зацікавленість різними видами образотворчої діяльності, що залежить від різних причин. І 28,2% учнів мають низький рівень мотивації у розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності.

Результати опитування молодших школярів щодо виявлення пізнавальних інтересів у розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва представлено на діаграмі 2.3.

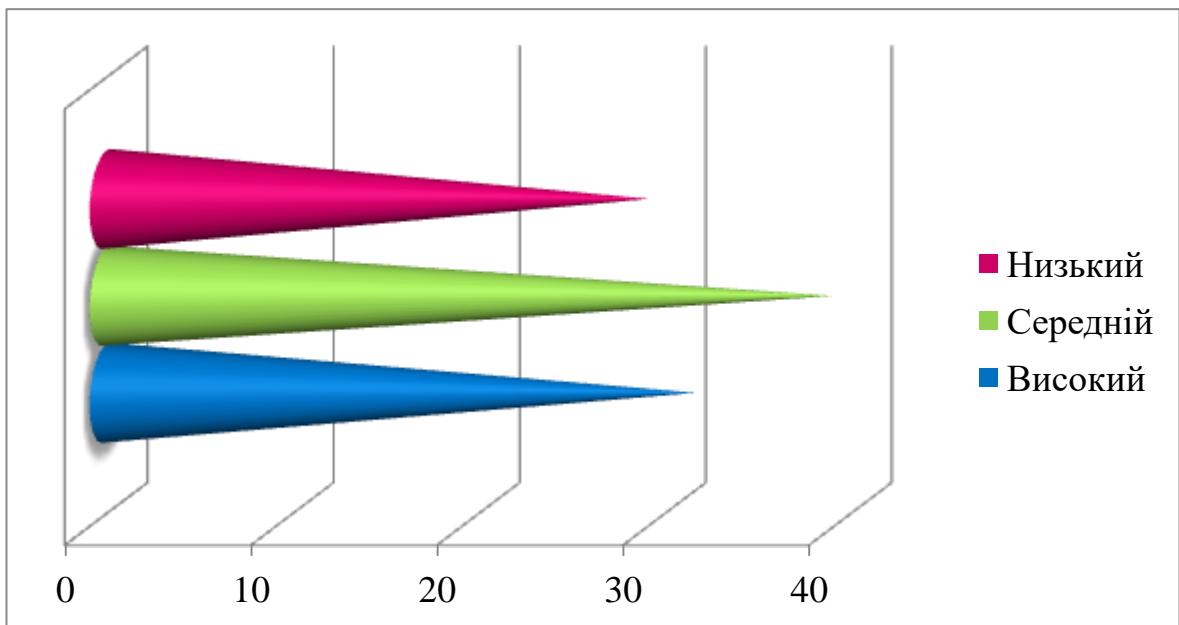

Рис. 2.2. Рівні розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності за пізнавальним критерієм

Отож, 31,7% учнів демонструють високий рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності за пізнавальним критерієм. Завжди прослідковується самостійність у діях школярів під час оволодіння новими знаннями з теми про природу, знаходження дітьми відповідей на питання про навколишню дійсність на уроках образотворчого мистецтва.

Більшість молодших школярів (39,1%) мають середній рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності, переважно вони прагнуть поділитися отриманими знаннями з оточенням, коли дізнаються нове про навколишню дійсність на уроках образотворчого мистецтва, іноді є бажання розповісти про цікаву інформацію образотворчого змісту, переважно виконують практичні завдання образотворчого змісту на уроках.

На низькому рівні розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності відзначаються 29,2% молодших школярів, діти мають труднощі у створенні оригінальних творчих робіт із зображенням природи, у просі вивчення естетичних основ образотворчого мистецтва, не мають зацікавленості у новій інформації, потребують систематичної роботи вчителя у процесі виконання образотворчих навчальних завдань.

Кількісні показники опитування молодших школярів у виявленні емоційного стану у розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва подано в діаграмі 2.3.

Відзначимо, що більшість молодших школярів (37,3%) показують високий рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності за емоційно-діяльнісним критерієм. В учнів є прагнення до виконання практичних завдань на уроках образотворчого мистецтва, в яких треба намалювати пейзаж, вони виявляють зацікавленість у створенні додаткової композиції з теми про пейзаж, що засвідчує захоплення

образотворчою діяльністю, бажання створювати власні оригінальні композиції.

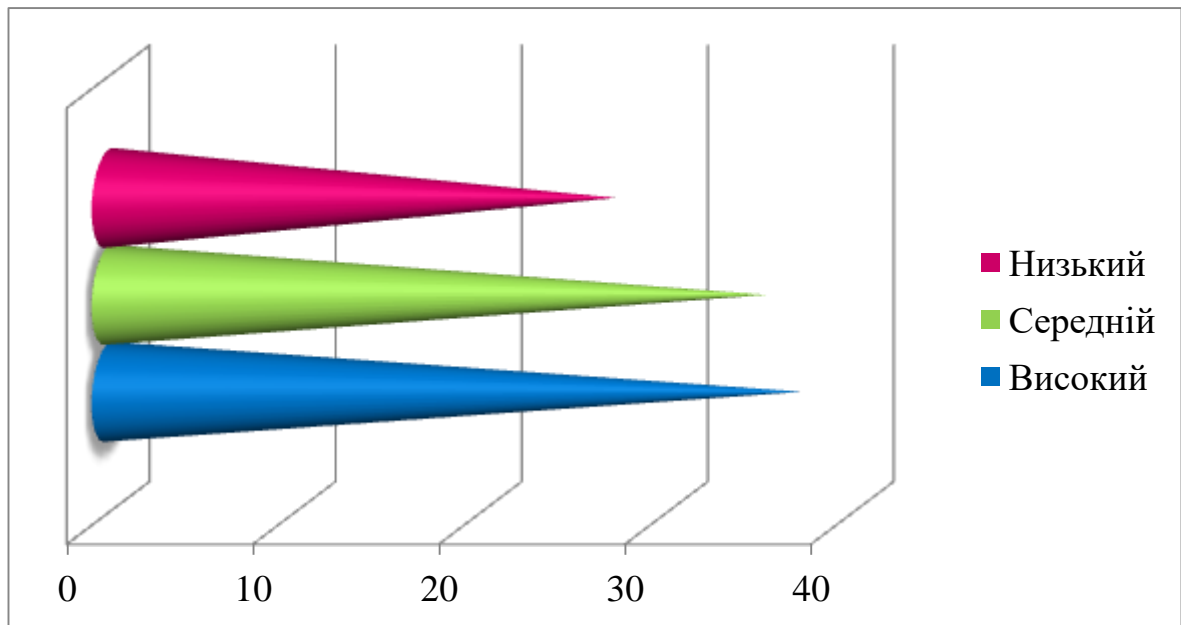

Рис. 2.3. Рівні розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності за емоційно-діяльнісним критерієм

35,4% учнів знаходяться на середньому рівні розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності, прагнуть удосконалювати естетичні якості, вміння передавати свій емоційний стан, переживання через створення художніх образів у природі.

27,3% опитаних учнів мають низький рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності, ними не виявляються пізнавальні інтереси до зображення навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва, що засвідчує необхідність у систематичній роботі вчителя з розвитку емоцій під час виконання творчих практичних завдань.

Відповідно, узагальнені результати дослідження стану розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності ілюструє діаграма 2.4.

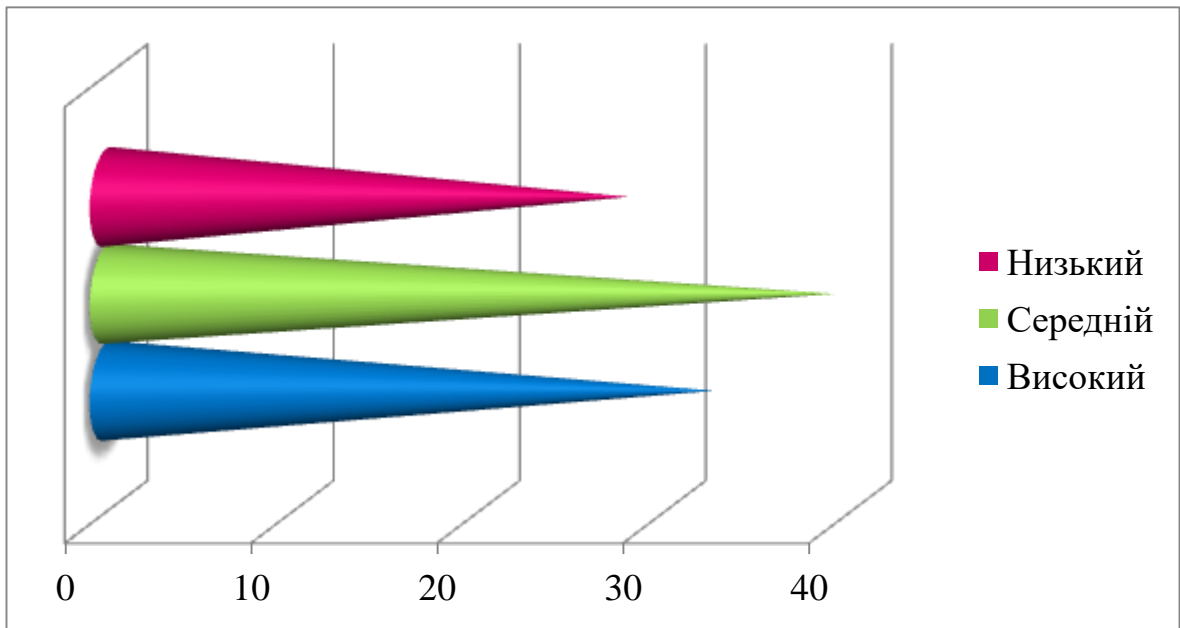

Рис. 2.4. Рівні розвитку вмінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності

Розподіл учнів за рівнями розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності такий: 32,7% учнів на високому рівні, що засвідчує володіння вміннями та навичками у практичній діяльності у зображенні навколишньої дійсності, пізнавальними інтересами у визначенні закономірностей в образотворчому мистецтві, виявлення естетичних властивостей об'єктів природи у різних умовах їхнього сприймання, поєднання елементів творчої діяльності і удосконаленням умінь і навичок.

Більшість дітей молодшого шкільного віку (39,2%) демонструють середній рівень, не завжди продуктивно проявляють образотворчу активність у практичній діяльності у зображенні навколишньої дійсності, основними мотивами є пізнавальні інтереси, потреби, ціннісне відношення до образотворчого мистецтва, але потребують допомоги вчителя у передаванні емоційного стану, власних переживань через створення художніх образів на уроках.

І 28,1% молодших школярів демонструють низький рівень розвитку вмінь і навичок практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності,

не виявляються пізнавальні інтереси до образотворчого мистецтва, цікавої інформації, не приймається активна участь в образотворчій діяльності.

Процес розвитку вмінь і навичок молодших школярів практичної діяльності у зображенні навколишньої дійсності розпочинається з прояву відчуттів та сприйманням. Учнями пізнаються певні закономірності взаємозв'язку об'єктів і явищ природи.

Уявлення про зображення природи створюються до виконання практичної роботи. Потрібним під час образотворчої діяльності є застосування таких розумових операцій як аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація та ін.

У практичній діяльності із зображенням природи на уроках образотворчого мистецтва розвивається образне мислення, спостережливість учнів, які поєднуються з уявою, що сприяє розвитку мислення та впливає на формування естетичних почуттів.

Потрібно брати до уваги міжпредметні зв'язки образотворчого мистецтва з іншими дисциплінами, на уроках демонструвати різноманітну наочність: репродукції картин, малюнки, фото, ілюстрації тощо, розвивати усвідомлення вагомості вивчення образотворчого мистецтва.

Доцільними у процесі проведення практичної діяльності із зображення навколишньої дійсності на уроках образотворчого мистецтва є:

- різноманітність практичної діяльності, змістовна взаємодія учнів з навколишньою дійсністю;
- сприймання природи як засобу естетичного виховання, стимулювання творчого прагнення школярів;
- сприятливий емоційний комфорт на уроках;
- вагомий особистий приклад учителя та доброзичливе відношення до учнів.

Таким чином, розвиток умінь і навичок практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності найбільш ефективний, коли підбір навчальних завдань для практичної діяльності є

індивідуальним і чітким. Розвивальний потенціал уроків образотворчого мистецтва відбувається коли учні виявляють уяву зображеннях.

2.2. Обґрунтування композиційних і колористичних засобів виразності зображення природи на уроках образотворчого мистецтва

Учні початкових класів охоче зображують природу на своїх малюнках, адже малювання у цьому віці для більшості з них є провідним видом художньої діяльності. Для того, щоб учні і надалі захоплювалися малюванням, необхідно забезпечити їх прогрес, сформувати в них передбачені програмою вміння, розвинути зазначені у Державному стандарті компетентності, в тому числі предметні, мистецькі.

Провідне значення на цьому напрямку набуває засвоєння учнями композиційних прийомів зображення природи. Для учнів цього віку, особливо для першокласників, притаманне так зване «площинне» зображення, коли через відсутність елементарних навичок всі об'єкти виглядають пласкими, відсутній композиційний центр малюнку.

Діти часто не планують зображення, а послідовно переносять на аркуш те, про що подумали, що привернуло їх увагу. Поширеними є і «фризові» зображення, коли учні розташовують об'єкти вздовж нижнього краю малюнка, іноді учень заповнює весь аркуш дрібними зображеннями (О.Малицька, 2017, с. 29).

Тому дуже важливо ознайомити учнів із основами композиції і поступово поглиблювати ці знання від класу до класу.

У такій роботі з молодшими школярами доцільно використати метод спостереження (Т.Костенко, 2017, с. 50).

Наприклад, привернути увагу учнів до пейзажу за вікном, обрати певний об'єкт, наприклад, дерево чи кущ, а потім попросити взяти до рук олівець, пензлик чи інший предмет, розташувати на невеликій відстані від очей, сумістити із деревом і попросити вказати, що виглядає більшим. Учні із

подивом переконуються, що олівець більший, ніж дерево за вікном. З цього цікавого факту зручно розпочати роботу з ознайомлення із перспективною.

Надалі доцільно продемонструвати учням ілюстрації та репродукції, на яких вони самостійно можуть порівняти розміри зображених природних об'єктів, близьких та далеких.

Важливо пояснити учням, що площина, простір, який вони бачать обмежена лінією, що має назву «лінія горизонту» або «межа зламу». Все, що нижче цієї лінії (річку, озеро, доріжку, невеличкі кущі, квіти, травичку та ін.) ми бачимо ніби згори. Те, що вище (сонце, хмари, гілки дерев, гори та ін.) спостерігаємо знизу (Г.Савчин, 2013, с. 23).

Тому лінії, розташовані нижче лінії горизонту, віддаляючись від нас ніби підіймаються, а наближаючись опускаються, паралельні горизонтальні лінії, наприклад, краї дороги, лінії електропередач, на горизонті сходяться до однієї точки (так звана «точка сходження»). Ці пояснення доцільно підкріпити наочністю, це може бути схема, спеціально виконаний для дітей колаж або педагогічний малюнок.

Після пояснень про лінію горизонту доцільно закріпити знання учнів про розміри зображення, які змінюються відповідно до законів перспективи, ознайомити їх із поняттям плановості. Зокрема, повторити, що дерево виглядало меншим за олівець через те, що було розташоване набагато далі (на другому плані) від глядача, пояснити, що відповідно законів перспективи ті природні об'єкти, які розташовані ближче (далі від лінії горизонту), потрібно зображувати більшими, а ті що далі (ближче до лінії горизонту) – меншими.

Можна привернути увагу учнів і до такого цікавого прийому, як накладання зображень, коли об'єкт, наприклад, будиночок, що розташований ближче частково перекриває розташоване далі дерево, лінію лісу, дорогу. Важливо вказати учням, що саме так розташовуються природні об'єкти у реальності. Корисним є застосувати ігровий метод та влаштувати змагання між командами: хто зауважить у пейзажі, що відкривається з вікна, більше

таких перекриттів, вкаже правильно який з об'єктів слід зобразити більшим, який меншим .

Також потрібно пояснювати учням, в тому числі і з використанням ілюстрацій та репродукцій, що лінію горизонту не обов'язково потрібно розміщувати посередині малюнка, як вони це часто починають робити. Що набагато цікавішими виглядають роботи у яких лінія горизонту занижена чи завищена.

Застосувавши метод порівняння та педагогічний малюнок, доцільно продемонструвати приклади одного пейзажу, виконаного з різним розташуванням лінії горизонту, в ході бесіди довідатися в учнів, який з малюнків їм більше подобається, видається цікавішим і чому.

Для того, щоб полегшити учням опанування навичкою композиційно правильно та цікаво розташовувати пейзаж на аркуші, можна скористатися цікавим і простим прийомом: заздалегідь виготовити з картону чи цупкого паперу невеликі прямокутні рамки і запропонувати учням поглянути крізь них на пейзаж, які вони планують намалювати з натури та побачити як саме окремі об'єкти будуть розташовані на площині малюнку. Зсуваючи рамку вбік або вперед-назад учні можуть побачити, як буде змінюватися композиція.

Ще один важливий момент, якого необхідно навчити учнів – визначати композиційний центр малюнку. На прикладі ілюстрацій, репродукцій, на прикладі розташованого за вікном пейзажу, потрібно пояснити їм, що природний об'єкт, до якого маленький художник прагне привернути увагу, який вважає головним, найбільш цікавим, потрібно розташовувати на передньому плані, не обов'язково у центрі, але не з самого краю, інші об'єкти розміщувати навколо, далі (на іншому плані), робити їх меншого розміру (О.Перепелиця, 2017, с. 25).

На підставі отриманих теоретичних знань, наочних прикладів, першого досвіду власної практичної діяльності учнів, можна приступати до зображення природи. Розпочинати малювання досвідчені педагоги

рекомендують із композиційного розміщення основних об'єктів (будиночків, дерев, кущів, озера, річки), надавати їм пропорційних розмірів відносно один одного та з урахуванням законі перспективи (М.Богатько, 2017).

З усіх різновидів роботи з образотворчого мистецтва робота з кольором є для більшості учнів молодшого шкільного віку найбільш цікавою. Адже, ця діяльність є динамічною, додавання кольорів стрімко змінює загальне враження від малюнка, учні практично одразу бачать результат. Саме з опанування основами кольорознавства школярі починають ознайомлення із живописом.

Першокласники, переважно, користуються кольором для того, щоб розфарбувати зображення об'єктів природи максимально близько до того, що вони бачать на практиці: листя та траву вони малюють зеленим, стовбури коричневими, небо блакитним, сонце жовтим. Вони ще не вміють змішувати кольори, але відчувають підсвідомо їх емоційний вплив, намагаються передавати ними свій настрій.

Тому часто дитячі малюнки природи хоча й виконані простими кольорами, без відтінків, але надзвичайно яскраві, насичені кольором (Т.Костенко, 2017, с. 50-51).

Починати зображувати природу з її складними відтінками та переходами кольорів, краще аквареллю, контури об'єктів наносити легкими штрихами олівцем. Гуаш можна використовувати для зображення зимової пори року, але необхідно навчити учнів розводити її водою, змішувати щоб отримати потрібний відтінок.

Для того, щоб навчити учнів колористичному втіленню власного задуму, необхідно скористатися методом спостереження за природою. Потрібно, щоб учні: уважно придивилися які кольори природи є притаманними певній порі року; розуміли, що чистих яскравих кольорів майже немає, натомість є безліч різноманітних відтінків, тонів та напівтонів (наприклад, коли частина стовбуру перебуває у затіненні, а частина на сонці);

як змінюються відтінки з теплого на холодні і навпаки зі зміною освітлення (вранці, вдень та ввечері).

Крім безпосереднього спостереження за природою можна звернутися до споглядання та елементарного колористичного аналізу репродукцій образотворчих творів.

Учнів потрібно тренувати, вдосконалювати їх здатність розрізняти відтінки кольорів, їх насиченість. З цією метою можна скористатися ігровим методом, запропонувати завдання: «Визнач відтінки жовтого на малюнку», «Розклади смужки одного кольору послідовно, щоб спочатку була найтемніша, а наприкінці найсвітліша».

Не менш важливим є навчити учнів добирати відтінки кольорів у такий спосіб, щоб малюнок виглядав гармонійно, тобто використовувати поєднані відтінки. Звісно, учням спочатку складно запам'ятати та активно використовувати правила поєднання за колірним колом, особливо, якщо вони не мають перед очима наочності (Т.Шлеєнкова, О. Калашникова, 2017, с. 36).

Але вони дуже швидко вчаться бачити, що природа сама вдало добирає та поєднує кольори та відтінки і важливо проявити уважність, визначити різні поєднання та правильно їх передати тими фарбами, які є у дитини у наявності. Додатковою перевагою акварелі та гуаші для зображення природи є можливість розбавити їх водою і отримати менш насичений тон, наприклад, для передачі відтінку молоді весняної зелені. До білої гуаші можна додавати синю (блакитну), червону, фіолетову фарби і отримати цікаві відтінки зимового снігу на сонці та у тіні.

Серед важливих для учнів рекомендацій:

– робити перехід від одного кольору до іншого близького у акварельному мазку для того, щоб зобразити стовбури, листя, землю, сніг, траву, воду;

– контрастними кольорами доцільно скористатися для того, щоб відокремити один об'єкт від іншого: жовте листя на блакитному осінньому небі, яскраві квіти на фоні зеленої трави чи золотого жита.

У процесі зображення природи триває процес формування у молодших школярів теоретичних знань про колір, про поєднання кольорів, засвоєння ними практичних навичок використовувати кольори для відображення свого задуму.

Під час зображення природи також відбувається формування та розвиток в учнів вміння використовувати повітряну перспективу, відображати за допомогою зміни кольору, відтінків та тонів уявні зміни вигляду природних об'єктів під впливом збільшення/зменшення відстані між ними та глядачем, коли між об'єктом та тим, хто його бачить збільшується обсяг повітря.

Дерева, кущі та інші природні об'єкти, які розташовані на передньому плані учні промальовують більш яскраво та чітко, а зі збільшенням відстані до інших об'єктів ступінь узагальненості зображення збільшується, контури стають менш чіткими, деталі менше чи взагалі не промальовуються. Такі віддалені об'єкти мають набагато менш насичені кольори. Необхідно навчити учнів, що зі збільшенням відстані кольори набувають спочатку білуватого відтінку, а потім блакитного та навіть фіолетового (Т.Костенко, 2017, с. 55).

Це, зокрема, дуже добре можна простежити на прикладі пейзажів Карпатських гір, які по мірі віддалення змінюють колір від теплого зеленого до синього та лавандового. Знання колористичних закономірностей дає учням можливість правильно відтворювати плановість композиції пейзажу.

Виробити в учнів вміння передавати кольори природних об'єктів можна під час етюдів, розпочинати педагоги та вчені рекомендують із замальовок листя, гілочок, квітів (М.Гнатюк, 2020, с. 62).

Роботу над пейзажем з кольором слід розпочинати акварельними чи гуашевими фарбами.

На першому етапі учень має визначити основні кольори: неба, землі, дерев. Встановити співвідношення між ними, зрозуміти та намітити переходи тонів.

На наступному етапі малювання школярі повинні: уточнити колір та відтінки неба, насамперед, тієї частини, що розташована у верхній частині та біля межі зламу, а також колір та відтінки об'єктів (землі, гір, полів), що розташовані на задньому плані.

Завершальним етапом роботи є промальовування кольором дрібних деталей на передньому плані: гілочок, трави (М.Богатько, 2017).

Отже, учнів необхідно ознайомлювати з такими основними прийомами композиційного зображення природи, як визначення «межі зламу», встановлення плановості з відповідним зменшенням розмірів об'єктів, визначення композиційного центру малюнку. Вчитель повинен діяти обережно, заохочувати творче ставлення, індивідуальність маленьких художників.

Важливим етапом процесу навчання молодших школярів малювання природи виступає вироблення в них умінь використовувати колір для втілення власного задуму, відобразити за допомогою кольору простір, повітряну перспективу, особливості природних об'єктів, передавати настрій.

2.3. Використання методів, прийомів і практичних вправ у процесі зображення природи на уроках образотворчого мистецтва

Сучасний педагог має у своєму розпорядженні широкий спектр дієвих методів, засобів та прийомів роботи з молодшими школярами, які дають можливість ефективно формувати в них вміння та навички зображення природи, розвивати відповідні компетентності.

Основне завдання полягає в тому, щоб чітко врахувати всі особливості учнів, їх нахили, вподобання, їх потреби та наявний в них рівень розвитку навичок з образотворчого мистецтва і на цій основі добрати саме ті методи та засоби, які будуть найбільш дієвими з конкретним класом, з окремими школярами.

Оскільки багато моментів є для учнів початкових класів новими, а їх досвід навчальної діяльності ще доволі незначний, то, як правило, постає потреба використовувати словесні методи: розповідь, пояснення, опис, бесіду.

Розповідь не рекомендується подовжувати більше, ніж на 4-5 хвилин, її зміст необхідно продумати, вибудувати її так, щоб з перших секунд казу стало цікаво і увага втримувалася до кінця розповіді. Наприклад, для цього можна використати у розповіді матеріал, який безпосередньо стосується учнів, зокрема, розповісти про місцевого художника-пейзажиста, про особливості місцевої природи. Зацікавлює учнів і художня, емоційно насичена розповідь (Т.Костенко, 2017, с. 41).

Під час опису потрібно щоразу давати учням приклад використання лексики для опису природи та власне пейзажу. Зокрема, акцентувати їх увагу на особливостях композиційного рішення (використовувати терміни «центр композиції», «передній план», «перспектива»), описувати колористику пейзажу за вікном чи на репродукції, виражальні засоби (теплі чи холодні кольори, поєднувані чи непоєднувані, близькі чи контрастні, затінення, насиченість кольору та ін.).

Вводити елемент бесіди, спонукати їх давати відповіді з використанням мистецької лексики. Така робота особливо важлива у першому та другому класі, суттєво сприяє формуванню компетенції з використання рідної мови. Описуючи пейзаж важливо привернути увагу учнів не лише до зовнішніх характеристик описуваного, а й зупинитися на змістовному складнику, на естетичних якостях та на художньому задумі автора.

Доцільною на уроці, присвяченому зображенню природи буде і художня розповідь з використанням епітетів, порівнянь, які збуджують дитячу увагу та уяву, забезпечують емоційне налаштування учнів.

Нову чи складну інформацію учням необхідно пояснювати. Пояснення рекомендується поєднувати зі спостереженнями учнів за природою чи за послідовністю створення педагогічного малюнку. До пояснення можна

додати інструкції (в уній формі або у вигляді схеми, таблиці чи іншої наочності).

Під час використання методу бесіди, який дає можливість учням глибше усвідомити її предмет, поглибити та розширити свої знання про нього, структурувати їх, важливо забезпечити можливість висловити власну думку кожному учневі. Опора на вже наявні знання забезпечується шляхом навідних запитань вчителя.

Потрібно чергувати види бесіди, використовувати як підготовчу, так і пояснювальну та контрольню-перевірочну. Позитивний ефект з молодшими школярами дає і наближене до бесіди, але більш інтерактивне, колективне обговорення (Т.Костенко, 2017, с.42).

З урахуванням сучасної освітньої парадигми необхідно прагнути, щоб усі словесні методи набували інтерактивного характеру: під час розповіді, пояснень, опису потрібно підтримувати активний зворотній зв'язок, спонукати учнів ставити запитання, використовувати наочність.

З огляду на специфіку образотворчого мистецтва та вікові особливості молодших школярів вагоме значення мають і наочні методи. Вони дозволяють суттєво розширити досвід учнів, збагатити його новими враженнями та відчуттями, розвивати увагу, спостережливість, створювати міцну основу для переходу учнів до абстрактного мислення.

Для опанування учнями знаннями та вміннями зображати природу використовуємо більшість видів наочності: ілюстративну, звукову, зображувальну (образну), словесну, природну та ін. Провідне значення належить ілюструванню, демонстрації та спостереженню.

Ілюстрування засновується на доборі і показі учням відповідних прикладів зображення природи (репродукції, слайди, ілюстрації та ін.). Тут слід намагатися частіше використовувати перегляд школярами відео, в тому числі з Інтернету, комп'ютерної графіки, презентацій.

Демонстрація здійснюється шляхом виконання вчителем педагогічного малюнку, доповнюється методом пояснення. Педагогічний малюнок

необхідно виконувати швидко, чітко відмежовувати основні етапи роботи, краще його розміщувати на дошці або на прикріпленому до неї великому аркуші паперу, так, щоб окремі деталі було добре видно всім учням (так звана фронтальна демонстрація).

Можлива і індивідуальна форма такої роботи, коли учитель робить начерк для одного учня на полях, у куточку аркуша або й на весь альбомний аркуш, демонструючи правильний порядок та особливості виконання малюнку.

За допомогою педагогічного малюнку можна:

- проілюструвати певні усні пояснення чи розповіді;
- продемонструвати методичну послідовність виконання малюнку;
- показати певний етап малювання;
- пояснити особливості будови природних об'єктів;
- продемонструвати принципи komponування малюнку;
- показати прийоми малювання (Т.Костенко, 2017, с. 45).

Якомога ширше слід використовувати метод спостереження: за об'єктами та явищами природи (зміна забарвлення, освітлення, уточнення форми, розмірів, кольорів, визначення естетичних характеристик природних об'єктів).

Серед практичних методів особливе значення належить ігровим та навчальним (тренувальним) вправам, змістом яких виступає власне образотворча діяльність і які допомагають школярам вдосконалити вже наявні вміння та набути нові. Важлива умова успіху під час виконання вправ – мотивація учнів. Виконання вправ з образотворчого мистецтва розвиває в учнів спостережливість, зорову пам'ять, сприймання кольорів (Шмельова, 2019).

Наприклад, можна перед початком роботи учнів над пейзажем виконати вправу з пошуку відтінків кольору: намалювати декілька дерев (одне близько, кожне наступне далі) і за допомогою змішування кольорів показати як буде змінюватися їх відтінок.

З арсеналу специфічних художніх методів дієвими під час формування в у учнів вміння зображувати природу є: зображення з натури; зображення від цілого до частин (загальне зображення із наступною промальовкою деталей); конструктивна побудова (створення тримірної моделі об'єкта природи, наприклад, гори) та копіювання зразків.

Також слід застосовувати педагогічні прийоми, зокрема, ігрові, прийоми активізації уваги і уяви учнів, їх емоційного сприймання (постановка навідних запитань, урізноманітнення образотворчих технік) а також такі прийоми як заохочення і створення ситуації успіху.

Адже, зображення природи – це образотворча діяльність, де кожна дитина здатна за підтримки педагога розкритися, проявити власні здібності та творчі нахили.

Отже, для вироблення у молодших школярів навичок зображення природи найбільш ефективними є словесні, наочні та практичні методи, прийоми активізації уваги, ігрові та створення ситуації успіху.

Зображення природи є важливою частиною опанування школярами навичками з тематичного малювання. Чинними програмами з образотворчого мистецтва передбачений широкий спектр тем, цікавих для молодших школярів, вони узгодженні з сезонними змінами, що відбуваються у природі в різні пори року.

Також сам педагог наділений значною свободою, може обирати, пропонувати учням теми з огляду на їх уподобання, на успіхи, яких вони вже досягли та на ті моменти, над якими ще, на його думку, необхідно попрацювати саме з цим класом.

Основою тематичного малювання виступають наочні образи предметів та об'єктів, які учні сприйняли раніше. Воно вимагає творчого підходу, фантазії, уяви, елементів абстрактного мислення.

Завдання для малювання природи за складністю має перебувати у зоні найближчого розвитку учнів: відповідати сформованим у них умінням та

навичкам та забезпечувати їх подальший розвиток. Тематика та зміст завдання має бути для учнів значущим та цікавим.

Наприклад, провести екскурсію до парку, а потім намалювати те, що найбільше запам'яталося, вразило, сподобалося. Необхідно переконатися, що всі учні правильно зрозуміли завдання, за потреби уточнити його зміст. Після цього доцільно виявити та за потреби скоригувати уявлення учнів по темі малювання (актуалізувати знання про композицію, перспективу, колористику малюнків).

Уточненню уявлень учнів сприяє цілеспрямоване активне спостереження. Наприклад, доцільно поставити запитання: «А яким кольором, будете зображувати ялинку на першому плані? Які відтінки використаєте для тих ялинок, що розташовані далеко позаду?». За потреби для уточнення уявлень доцільно дати учням для виконання коротенькі вправи: намалювати на аркуші два дерева одне велике на передньому плані, інше, маленьке, на задньому; розфарбувати їх.

Для уточнення уявлень учнів про природу, особливості її існування, стани, настрій від різних природних явищ доцільно використовувати бесіду, музичний супровід, наочність.

Бесіда має складатися за чітким планом, передбачати активну участь учнів, їх відповіді на запитання та постановку запитань ними самими.

Музика повинна звучати ненав'язливо, не відволікати увагу учнів, а створювати настрій, емоційний фон.

Наочність (ілюстрації, репродукції) повинні бути різноманітними, демонструвати учням, що природу художники бачать дуже по різному, налаштовувати школярів на максимальний вияв фантазії та уяви.

Але потім потрібно слідкувати, щоб учні не намагалися відтворити побачене на ілюстрації чи репродукції відомої картини. Їх потрібно надихати на творчість, на пошук власних, оригінальних образотворчих ідей та рішень.

Під час тематичного малювання можна відійти від реалістичного зображення природи та максимально задіяти дитячу увагу.

Наприклад, дати завдання намалювати щасливий ліс чи радісну галявину, веселу річку чи замріяне дерево. Таку роботу можна виконувати як індивідуально, так і поєднавши учнів у невеликі групи, які спільними зусиллями розробляють задум, композиційного його втілюють, визначають колористику та втілюють свій задум. Допомогти учням визначитися можуть запитання до них: «Що має бути зображено на малюнку «Щасливий ліс? Що має бути у центрі композиції? Чим її вдало можна доповнити? Якого кольору щасливий ліс? Чому?»».

Потрібно урізноманітнювати техніки виконання, це сприяє активізації учнів, збуджує їх інтерес, нова техніка спонукає шукати та випробовувати нові художні прийоми, поглиблює та розширює уявлення школярів про образотворчі художні засоби. Особливу цікавість викликають нетрадиційні техніки, результат яких виявляється несподіванкою для учнів (Т.Костенко, 2017).

Наприклад, під час зображення підводного світу морів, річок та озер акварельні фарби можна накладати на малюнок з жирової крейди, що дає своєрідний ефект бульбашок і надзвичайно зацікавлює учнів. Цікавою є й техніка використання кольорового клейстеру, монотипія, аерографія.

Під час роботи учнів над малюнком завдання педагога полягає в тому, щоб пильно спостерігати, виявляти учнів, які стикнулися з якимись ускладненнями, тактовно і ненав'язливо їм допомагати. В жодному разі не слід виконувати за учня малюнок чи його окремих елемент, навіть для того, щоб продемонструвати йому як слід було зобразити правильно той чи інший об'єкт природи.

Молодших школярів потрібно направляти, пояснювати що і як потрібно зробити, демонструвати приклад, який вони мають самостійно повторити у власному малюнку. Якщо ж учневі зовсім важко щось намалювати, щось не вдається не з першої спроби, ні з другої, ні з наступних, потрібно дати йому інше завдання, відволікти від такої невдачі, але пізніше

дати вправи чи ігрове завдання в ході якого, все ж таки, відпрацювати проблемний момент.

Важливою частиною роботи над зображенням природи є розвиток в учнів мовної компетентності. Школярів необхідно привчати описувати словами свій задум, розповідати про етапи його втілення з використанням побутової, художньої та емоційно забарвленої лексики.

Не менш важливим є на кожному уроці заохочувати учнів розширювати власний запас специфічної образотворчої лексики, користуватися мистецькими термінами.

Для створення ситуації успіху надзвичайно важливим є етап аналізу дитячих малюнків. На завершальному етапі або вже після завершення роботи бажано переглянути дитячі роботи, відзначити успіх кожного школяра.

Надзвичайно важливо уникати порівняння робіт учнів між собою, натомість, необхідно порівнювати поточні та попередні досягнення кожного школяра, відзначати що саме йому особливо добре вдалося зобразити, над чим ще потрібно попрацювати, давати конкретні поради та мотивувати на наступні образотворчі досягнення.

Важливою складовою зображення природи виступає малювання пейзажу з природи яке серед усіх видів образотворчої діяльності школярів на уроках є одним з найпоширеніших. Воно сприяє розвитку в учнів низки важливих особистісних якостей, серед яких увага, спостережливість, здатність до аналізу, до виокремлення головного та другорядного.

В учнів, який малює природу з природи розвивається не лише художня, компетентність, а й екологічна, адже він поринає у світ природи, починає до неї уважніше придивлятися, краще розуміти її закони та закономірності. Якщо дитина спостерігає як зимове деревце вкривається снігом, а навесні просинається, викидає бруньки, зацвітає, вкривається листям, вона ніби зближується з ним духовно, починає ставитися до нього як істоти, що має власне життя, до якого потрібно ставитися обережно, дбайливо.

Таке сприймання переноситься і на інші природні об'єкти, особливо, якщо педагог грамотно супроводжує таке спостереження відповідними екологічно спрямованими поясненнями та розповідями. Найбільш важливо забезпечити творчий навчальний процес, щоб малювання з природи не перетворювалося на спрощене копіювання побаченого.

В жодному разі не слід вимагати в учнів, щоб усі їх малюнки були виконані однотипно. Навпаки, слід заохочувати різноманітність у композиції, в оформленні деталей, у кольорових рішеннях.

Перед початком роботи доцільно згадати з учнями (повторити) знання про композицію, перспективу, плановість. Також важливо з'ясувати який художній задум мають учні, який настрій намагаються передати. Це можна і потрібно проговорити, пересвідчитися, що кожен зі школярів усвідомлює як саме буде втілювати свій задум, які художні засоби збирається застосовувати і яким уявляє їх результат. Дуже корисно, щоб учні перед початком роботи над малюнком виконали ескіз. Побачили унаочнення свого задуму та за необхідності скоригували його.

Виконання ескізів допомагає учням визначити з тим, що саме стане на їх малюнку головним, а що є другорядним, можливо навіть зайвим. Вже на етапі ескізу потрібно спонукати учнів передавати побачену ними природну красу. Вчені вважають, що коли молодші школярі привчаються бачити красу природи, помічати її у навколишньому, навіть у буденному пейзажі, вона не може не вирости у творця.

Особливі ускладнення під час малювання природи з природи в учнів може викликати розташування на малюнку природних об'єктів, дотримання пропорцій та відстані між ними, передача відчуття простору. У такому разі доцільно використати метод педагогічного малюнку, супроводжувати його докладними поясненнями, розтлумачити учням чому і в скільки разів одне зображення має бути більшим за інші.

Важливим моментом є вибір пейзажу для малювання учнями з природи. Звісно, спочатку їм буває ще важко відтворити все, що вони побачили, але

намалювати два-три дерева, кущ, квіти, птахів, небо, хмаринки вони цілком спроможні.

Але педагогу потрібно подбати щоб той куточок природи, та її частина, яку учні будуть малювати, була виразною. Щоб природні об'єкти були вдало розташовані, відрізнялися за розміром, фактурою, чітко виділялися на певному фоні, давали можливість школярам створити гармонійне зображення.

Наприклад, недоцільно давати малювати скупчення кущів, у якому нічого виразно не виділяється та не привертає уваги або розташоване за таким скупченням дерево, стовбур якого ці кущі наполовину закривають від школярів. Набагато краще зобразити єдину але яскраву квітку на зеленій траві, гілку з листям з-за якого проглядає промінчик сонця.

Під час роботи, як і в інших ситуаціях, коли учні зображують природу, важливо нагадувати їм про перспективу, плановість, лінію зламу. Якщо обраний пейзаж містить складні для учнів форми, наприклад, ялинки чи сосни, корисно подбати про наочність, де у схематичному вигляді показано як зобразити таку форму на малюнку.

На початкових етапах опанування учнями вмінням зображувати природу з натури доцільно малювати окремі невеликі об'єкти, наприклад, квіти, листя, колосся, гілки з листям, очерет. Також потрібно привчати учнів аналізувати натуру: визначати загальну форму дерев, кущів, галявин та інших об'єктів, які учні збираються зобразити.

Так, крони дерев, особливо пізньою весною та ранньою осінню, коли вони щільно вкриті листям, можуть нагадувати кулі, піну, хмари, навіть якихось істот. Потрібно привчати учнів порівнювати форми та розміри (довжину та ширину, висоту) зображуваних об'єктів, визначати наскільки вони є симетричними (а природні об'єкти, здебільшого, бувають несиметричні).

Перед тим, як учні почнуть робити замальовку олівцем, доцільно з'ясувати з ними у якому напрямку на малюнку будуть розташовані основні лінії.

Завершальними етапами виступають синтез та уточнення. Під час синтезу всі зроблені учнями спостереження та висновки щодо форми, кольору та інших характеристик тих об'єктів, які вони будуть малювати, поєднуються у їх уяві у єдине ціле, у певний художній образ, який учень переносить на аркуш.

В ході уточнення промальовуються більш чітко окремі важливі деталі, які передають характерні особливості зображуваного об'єкта, наприклад, окремі квіти, травичка чи гілки дерева на першому плані. Уточнюються і відтінки кольорів, залежно від освітленості та віддаленості об'єктів.

Цікавою формою малювання природи з натури виступає пленер – малювання безпосередньо на природі (Л.Черній, 2018, с. 218).

Таким чином організувати урок можна тільки за умов гарної теплої погоди. Перебування на вулиці завжди викликає в учнів гарні емоції, приємні відчуття, пов'язані зі зміною обстановки. Тому такі роботи, як правило, учнів захоплюють, виходять насиченими радісними емоціями. Потрібно підтримувати таке піднесення, але у той же час привчати учнів постійно порівнювати свій малюнок із природою (Н.Квітка, 2017).

Грунтовніше вивчити особливості пейзажу з учнями допоможуть дидактичні ігри та практичні справи.

У грі «Створи пейзаж» удосконалюються композиційні навички, вміння створювати пейзажну композицію, виділяти головне в малюнку, розташовувати зображення на площині. У конверті є силуети рослин, дерев, квітів у різні пори року. Учні мають обрати дерева або рослини, з яких складають гарний пейзаж.

У грі «Барви природи» учні отримують картки із словами: ліс, озеро, море, поле, гори, небо, річка та ін. Треба знайти безліч кольорів і їх відтінків для створення пейзажу.

Подумати під музику про кольори, які дарують ліс, озеро, море, поле, гори, небо, річка та здійснити уявну подорож до них. Потім учні замальовують кольори природи, які виникають в уяві у вигляді кольорових ліній. Потрібно відгадати, про які уявні місця йде мова.

Творчим завданням у грі командам є намалювати відтінки моря; друга – відтінки лісу; третя – неба, при цьому учні розповідають про настрій моря, лісу, неба з певним відтінком. Потім по групам виконується зображення моря, лісу, неба з відповідними кольорами. Із малюнків складається колективна робота «Життя кольорів у природі».

У грі «Експерти» потрібно закріпити знання учнів про жанр живопису пейзаж, вчити визначати пейзаж серед інших жанрів живопису, розвивати мислення, увагу, мовлення, виховувати інтерес, естетичні почуття. Школярі отримують репродукції картин та мають визначити жанр живопису з поясненням власної думки.

Гра «Кольори пори року» об'єднує учнів у групи. Кожна з груп має отримати зображення пейзажу певної пори року. Без назви пори року, яка зображена в пейзажі, учнями почергово з кожної команди вказуються словесно кольори, а інші діти вгадують пору року, яка зображена художником.

У грі «Розгадай картину» закріплюються вміння учнів розрізняти жанри живопису за характерними ознаками та особливостями, утворювати ціле з елементів, звертати увагу на сюжет, художні образи, відчувати настрій зображення картини. У школярів є конверти з картиною, яка розрізана на декілька частин і учні мають скласти цілісну картину та визначити жанр живопису.

Під час гри «У музеї осені» удосконалюється зорова пам'ять, розвивається логічне мислення та спостережливість.

Учням пропонуються 5-6 репродукцій картин з осінніми пейзажами та цифрами за кількістю картин для кожного учасника. На початку гри вводиться образ осені у вигляді казкового героя, від імені якого зачитується

опис пейзажу. Школярі піднімають ту цифру, яка відповідає картині з прочитаного опису.

Учасники кожної команди у грі «Склади палітру пори року» по чергово пропонують вірші про пори року. Інші учасники мають підібрати різного кольору кола та заповнити їх відповідно до пори року з врахуванням, що весна має ніжно-зелені, блакитні, жовті кольори, літо відзначається всіма яскравими, мальовничими кольорами та відтінками. Осінь насичена соковитими теплими жовтими, червоними, оранжевими кольорами, а зима має холодні відтінки блакитного, білого, сірого, синього, фіолетового кольорів.

Теплі та холодні кольори художниками використовуються у зображеннях картин про природу та інших жанрах живопису.

У грі «Відгадай дерево» учні отримують набір карток із зображеннями різних дерев. Виграти можуть найбільш уважні та спостережливі діти, які відгадують загадки. У кого всі зображення будуть закриті піднімає руку, а виграє той, хто правильно називає дерева.

Під час гри «Які голки у сосни і ялинки?» учні розглядають гілки сосни та ялини, порівнюють їхню будову, голки, їхню довжину та особливості прикріплення до гілки. Діти отримують аркуші паперу, де є незакінчені зображення гілки сосни та ялинки та мають визначити, де зображено гілку ялини та сосни.

Завданням у грі є завершення малюнку у кольорі аквареллю, намалювати на гілках голки з використанням свого досвіду спостереження. Підсумками виконання практичної є демонстрація учнями своїх малюнків, а інші учасники визначають, де зображена ялинка та сосна.

У грі «Палітра пейзажу» обирається ведучий-художник, учасники отримують картки з назвами кольорів і відтінків. Ведучий-художник має задум створити пейзаж. Учнями по черзі називається свій колір та пояснюється, коли в природі він зустрічається. Художник для своєї картини

обирає ті кольори та відтінки, які йому необхідні для задуму. Коли кольори підібрані, учні мають відгадати пейзаж, який задумав створити «художник».

Висновки до розділу 2

Молодші школярі мають можливості сприймати природу, її прояви, постійно збагачувати досвід спостережень і уявлень про довкілля. Потрібно детально здійснювати аналіз різних явищ, об'єктів, елементів пейзажу у взаємодії з оточуючими предметами, середовищем, специфікою освітлення. Важливо звертати увагу на гармонію кольорів, форм і деталей у навколишньому світі, створювати етюди в різні пори року, різної погоди, робити начерки окремих елементів пейзажу та його загальних видів.

Основними методами ознайомлення учнів із зображеннями природи в художніх творах образотворчого мистецтва виступають наочні: демонстрація і приклад; словесні: розповідь, бесіда, повідомлення, пояснення та ін. На уроках переважає пояснення вчителя, по мірі формування в учнів художньої, мовної та предметних мистецьких компетентностей.

Необхідно демонструвати якісні репродукції, ілюстрації, слайди зі зразками пейзажної творчості, супроводжувати показ бесідою із учнями, надавати їм можливість не лише уважно роздивлятися твори, а й сформувати власну думку, усвідомити власне емоційне враження від їх споглядання, вловлювати відтінки настрою та намагатися зрозуміти, якими засобами художник досяг такого ефекту.

Учнів необхідно навчити найважливіших композиційних прийомів зображення природи: визначення лінії горизонту, її розташування на малюнку, плановість, визначення композиційного центру та особливостей розташування навколо нього інших зображень, особливостям колористичного втілення задуму.

Отже, методика малювання природи засновується на методах спостереження, демонстрації, педагогічного малюнку, використовується

пояснення, елементи бесіди. Основна увага приділяється розвитку в учнів здатності не лише передавати навколишній пейзаж чи його окремі елементи, а й відповідний настрій, емоції від побаченого.

Для забезпечення творчого розвитку учнів потрібно слідкувати, щоб малювання пейзажу не перетворилося на схематичне перенесення на аркуш шаблону. Необхідно так організувати зображення природи, щоб кожне композиційне рішення спиралося на вивчені школярами композиційні правила та закономірності, але при цьому залишалося своєрідним.

Методика навчання школярів тематичного малювання покликана забезпечити поетапність роботи: від вибору теми та формування задуму до його втілення у малюнку. Вироблення в учнів вміння зображувати природу забезпечується завдяки комплексному застосуванню методів: словесних, наочних, практичних, а також ігрових прийомів, прийомів активізації та ситуації успіху.

Під час тематичного малювання, учні зображують природу по пам'яті або з уяви, створюють емоційно насичений образ, посилюють який дозволяє композиція, кольорова гама малюнку, використання різноманітних технік. Малювання природи дає можливість розвинути здатність учнів бачити та передавати прекрасне у пейзажі, потребує уваги до навичок реалістичного зображення природних об'єктів.

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей зображення навколишньої дійсності молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва відзначилося такими висновками:

1. Встановлено, що особливість пейзажу як жанру образотворчого мистецтва полягає у обранні природи в якості об'єкту зображення. Крім власне природних об'єктів, пейзаж може містити зображення міст, селищ, інших територій, людей, машин тощо.

Образотворча діяльність, де об'єктом зображення виступає природа сприяє: пізнавальному та розумовому розвитку (допитливості, уваги, здатності сприймати та аналізувати природні явища, розуміти їх зв'язок, порівнювати, поглиблювати та уточнювати уявлення про них); естетичному та емоційному розвитку, розвитку вольових, моральних якостей, екологічної свідомості; сенсорному, художньому та творчому розвитку; забезпечує формування та розвиток ключових та предметних компетентностей.

2. Визначено особливості ознайомлення молодших школярів із зображеннями природи в художніх творах. Зазначено, що педагогічно керована діяльність зі сприймання мистецького твору та його оцінювання забезпечує формування в учнів естетичних уявлень, досвіду емоційного сприймання мистецтва та природи, ознайомлення з виражальними мистецькими засобами та усвідомлення особливостей їх застосування майстрами образотворчого мистецтва. Додатковий ефект забезпечується завдяки музичному супроводу, використанню поетичних чи прозових художніх описів природи.

3. Охарактеризовані особливості опрацювання композиційних та колористичних засобів виразності у зображенні природи. Доведено, що серед найважливіших композиційних прийомів, якими необхідно навчити користуватися учнів для зображення природи: визначення лінії горизонту (межі зламу) та її розташування (високо чи низько) на малюнку; зміна

величини об'єктів залежно від плану (зменшення по мірі віддалення від глядача); перекриття об'єктами, розташованими на першому плані об'єктів, розташованих на наступних планах; визначення композиційного центру та особливостей розташування навколо нього інших зображень.

Обґрунтовано, що роботу з вироблення в учнів вміння використовувати кольори для зображення природи та передачі настрою і художнього задуму доцільно починати з використання акварелі та гуаші, через високу здатність цих видів фарби до змішування та розведення.

Важливо постійно вдосконалювати знання учнів про колір, його насиченість, тони, відтінки кольорів, близькі та контрастні кольори, розвивати їх вміння використовувати ці знання під час малювання природи, користуватися колірним колом, передавати повітряну перспективу, вдосконалювати їх здатність бачити та розрізняти кольори і відтінки за допомогою спостереження за природою та аналізу репродукцій.

Проаналізовані особливості методики навчання тематичного малювання, вказано на необхідність вибору тем, цікавих та актуальних для учнів, постановки завдань, що а рівнем складності перебувають у зоні їх найближчого розвитку. Початковий етап передбачає уточнення уявлень учнів щодо теми малювання, художнього задуму та засобів його втілення.

Активізації учнів сприяє використання різноманітних технік. Завдання вчителя – організація роботи, максимальне заохочення до творчого підходу та надання допомоги учням, які стикаються із ускладненнями у роботі.

4. Охарактеризовано методи, засоби та прийоми вироблення в молодших школярів навичок художнього зображення природи, доведено, що їх використання повинно відбуватися на основі врахування індивідуальних особливостей учнів, їх нахилів, здібностей, вподобань, потреб та рівня розвитку навичок з образотворчого мистецтва.

Перевага надається методам: словесним, наочним, практичним та власне художнім. Словесні методи – розповідь, пояснення, опис, бесіда,

дають можливість ознайомити учнів із новим матеріалом, опрацювати проблемні моменти, налаштувати на творчість.

Використання наочних методів, насамперед, ілюстрування, педагогічного малюнку та спостереження, дозволяє формувати та збагачувати досвід учнів, розвивати їх увагу, спостережливість, мислення. Практичні методи, насамперед, ігрові та тренувальні вправи, забезпечують формування практичних вмінь та накопичення індивідуального досвіду художньої діяльності.

Посилити ефект дозволяють педагогічні прийоми: ігрові, активізації уваги та уяви, емоційного сприймання (навідні запитання, урізноманітнення технік), мотивації, заохочення та ситуації успіху.

Методика навчання малюванню природи з натури передбачає активне використання методів: спостереження, пояснення, бесіди, педагогічного малюнку. Застосовуючи вказані методи педагог працює над розвитком в учнів художньої та екологічної компетентності, здатності усвідомлено та емоційно сприймати світ природи, передавати художніми засобами настроїв, створювати художній образ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, І. Д. (2003). Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 280.
2. Білошацька, О. М. (2019). Ліричний пейзаж в українському мистецтві періоду ХІХ – початку ХХ століття. *Матеріали всеукраїнської науково–практичної конференції «Реформування та розвиток гуманітарних та природничих наук» (м. Харків, 24–25 травня 2019 р.)*, 10–11.
3. Богатько, М. В. (2017). Вчимося малювати. До творчої скриньки вчителя початкових класів. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/posibnik-z-obrazotvorchogo-mistectva-dlya-uchniv-pochatkovih-klasiv-na-temu-vchimosya-malyuvati-71975.html>
4. Виноградова, А. (2018). Методи викладання пейзажної тематики на уроках образотворчого мистецтва. *Магістерський науковий вісник*, 30, 98–99.
5. Вікторенко, І. (2003). Особливості образотворчої діяльності молодших школярів. *Рідна школа*, 4, 61–63.
6. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 375.
7. Гнатюк, М. (2020). Пейзаж рідного краю у творах митців України і світу, його навчальне та виховне значення. *Гірська школа українських Карпат*, 3, 60–65.
8. Демченко, І. (2002). Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 6, 62–64.
9. Демченко, І. (2002). В.О. Сухомлинський про творчий розвиток молодших школярів через образотворче мистецтво. *Рідна школа*, 12, 18–19.
10. Державний стандарт початкової освіти (2021). К., 37.
11. Дерябіна, С. В. & Резніченко, Г. В. Методичні рекомендації щодо викладання предметів освітньої галузі «Мистецтво» у 202/2022 навчальному році. Режим доступу: <https://znayshov.com> > metodichni_rekomendacii...

12. Дічек, Н. (2013). Природолюбна етика В. Сухомлинського – складник його системи формування творчого начала особистості дитини. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 123, 28–35.
13. Закон України «Про освіту» (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
14. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2021). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
15. Здорик, З. С. (2018). Стан вивчення мариністичного жанру в початковій школі. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті*: зб. наук. праць, 145, 62–70.
16. Зміст і методика уроків тематичного малювання у початкових класах (2017). Режим доступу: <http://um.co.ua/7/7-7/7-77654.html>
17. Калініна, Е. (2002). Інтегровані уроки з образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 2, 37–38.
18. Качинська, Т. & Калініченко, О. (2003). Вивчення перспективи на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*, 2, 28–39.
19. Квітка, Н. О. (2017). Організація навчальної роботи молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Режим доступу: <http://ap.uu.edu.ua>
20. Коберник, О., Коберник, Г. (1999). Активізація навчально-пізнавальної діяльності школярів. *Рідна школа*, 12, 55-60.
21. Коновець, С. В. (2000). Образотворче мистецтво в початковій школі. К.: Знання, 80.
22. Кондратова, В. &, Шлеєнкова Т. (2012). Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*, 2, 45–50.
23. Конопко, О. (2000). Перші кроки до мистецтва. *Початкова школа*, 3, 25–28.

24. Концепція Нової української школи. Режим доступу: <http://www.oblosvita.mk.ua/attachments/article/3935/>
25. Костенко, Т. М. (2017). Організація образотворчої діяльності молодших школярів с порушенням зору: *навч.–метод. посіб.* Київ : «Наша друкарня», 100.
26. Котляр, В. П. (2006). Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей. К.: Кондор, 200.
27. Красовська, О. О. (2001). Образотворче мистецтво з методикою викладання у початковій школі: навч.-метод. посібник. Рівне, 144.
28. Лильо-Откович, З. (2007). Український пейзажний живопис ХІХ – початку ХХ сторіччя. Київ : Балтія–Друк, 119.
29. Любарська, Л.М. (2000). Барви та фарби в образотворчій діяльності першокласників. *Початкова школа*, 6, 19-23.
30. Любарська, Л. (2002). Уроки образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 9, 50–55.
31. Малицька, О. (2017). Композиція на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*, 3, 28–33.
32. Масол, Л. М. (2006). Методика навчання мистецтва у початковій школі. Харків: Харвест, 256.
33. Масол, Л. М. (2019). Нова українська школа: *методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу*. Київ : Генеза, 208.
34. Масол, Л. М. (2020). Нова українська школа: *методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 3–4 класах закладах загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу*. Київ : Генеза, 160.
35. Методика аналізу художніх творів різних жанрів на уроках образотворчого мистецтва (2019). Режим доступу: <http://www.ipedahohika.com>
36. Нова українська школа: *порадник для вчителя* (2019). Н. М. Бібік (ред.). Київ : Літера ЛТД, 208.

37. Овсійчук, В. А. (2008). Мистецька спадщина Тараса Шевченка в контексті європейської художньої культури. Львів: Інститут народознавства НАН України, 260.
38. Оксененко, Н. (2001). Вчимося малювати. *Початкова освіта*, 33, 7.
39. Пасічний, А. М. (2013). Образотворче мистецтво. *Словник-довідник*. Тернопіль: Навч. книга–Богдан, 216.
40. Перепелиця, О. (2017). Композиція у малюванні. *Мистецтво та освіта*, 4, 22–27.
41. Полякова, Ю. Ю. (2016). У світі прекрасного. *Ілюстрована енциклопедія для дітей*. Харків: Веста: Ранок, 220.
42. Програми нової української школи (2021). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
43. Рагозіна, В. (1997). Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Мистецтво та освіта*, 2, 5–8.
44. Резніченко, М. (2013). Сучасні методичні засади освітньої галузі «Мистецтво» в загальноосвітніх навчальних закладах. *Наша школа*, 4, 180–182.
45. Романченко, Р. В. (2002). Особливості виконання творів образотворчого мистецтва молодшими школярами. *Мистецтво і освіта*, №2, 40–41.
46. Рудницька, О. (2001). Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу. *Початкова школа*, 5, 40–44.
47. Савченко, О. Я. (2002). *Дидактика початкової школи*. Київ: Абрис, 368.
48. Савчин, Г. В. & Ясеницька, Ж. В. (2013). Композиція. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 62.
49. Сидор, М. Б. & Ясеницька, Ж. В. (2017). Педагогічний малюнок. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 112.

50. Сирота, В. (2002). Художньо-прикладна спрямованість образотворчого мистецтва в школі. *Мистецтво і освіта*, №4, 13.
51. Стецько, Н. (2005). Розвиток художньої уяви на уроках образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 1, 16-19.
52. Сухомлинський, В. О. (2012). Серце віддаю дітям. Київ: Акта, 564.
53. Типова освітня програма (1–2 класи) (2019). Керівник авторського колективу О. Я. Савченко. Київ, 123.
54. Типова освітня програма (3-4 класи) (2019). Керівник авторського колективу О. Я. Савченко. Київ, 92.
55. Томашевський, В. (2000). Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 4, 48–49.
56. Український живопис XIX – початку XX ст. з колекції НХМУ (2005): альбом. Київ : Артанія нова. 360.
57. Ушинський, К.Д. (1995). Вибрані педагогічні твори: В 2–х т. К. Т.1.
58. Ховрах, М. Український пейзаж: від Шевченка до сучасників. Режим доступу: <https://ukrreporter.com.ua/culture/ukrayinskyj-pejzazh-vid-shevchenka-do-suchas-nykiv.htm>
59. Ходж, А. М. (2012). Історія живопису [пер. з англ.]. Харків : Фактор. 322.
60. Черній, Л. (2018). Пленер як важлива складова роботи над пейзажем з натури на заняттях із образотворчого мистецтва. *Педагогічний пошук*, 2 (98), 57–60.
61. Шлеєнкова, Т. М. &, Калашникова, О. В. (2017). Реалізація змістової лінії «колір» на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво та освіта*, 3, 34–42.
62. Шмельова, Т. В. (2019). Образотворче мистецтво в початкових класах як складова навчальної дисципліни «Мистецтво» в Новій українській школі. Режим доступу <http://eprints.zu.edu.ua>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для учнів початкових класів «Малюємо природу на уроках образотворчого мистецтва»

Мета: оцінка організації практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Учням надається бланк анкети, пропонується обрати один із варіантів відповідей.

1. Чи подобається тобі малювати природу у цікавих навчальних завданнях з образотворчого мистецтва?

а) так; б) інколи; в) ні.

2. Коли ставлять завдання на уроках образотворчого мистецтва намалювати пейзаж тобі подобається:

а) самому намалювати улюблений пейзаж, навіть якщо це важко;

б) коли як;

в) отримати готовий зразок.

3. Чи цікаво тобі створити ще додаткову композицію з теми про пейзаж?

а) постійно; б) інколи; в) ні.

4. Що ти робиш, якщо в тебе виникли питання під час вивчення нової теми про пейзаж на уроках образотворчого мистецтва?

а) завжди знаходжу відповідь;

б) інколи знаходжу відповідь;

в) не звертаю уваги.

5. Що ти робиш, коли дізнаєшся щось нове про навколишню дійсність на уроках образотворчого мистецтва?

- а) намагаюся поділитися з батьками, друзями;
- б) ніколи є бажання поділитися;
- в) не розповідаю ніколи про це.

Обробка отриманих даних:

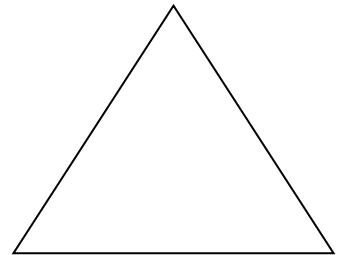
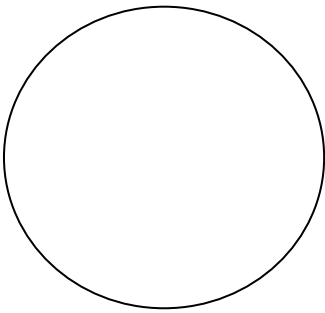
переважна більшість відповідей «а» свідчить про високий рівень організації практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва;

відповідей «б» – середній рівень;

відповіді «в» – низький рівень організації практичної діяльності молодших школярів у зображенні навколишньої дійсності молодшими школярами на уроках образотворчого мистецтва.

Додаток Б**Тест для молодших школярів
«Оживлення геометричних фігур»**

Оживіть ці геометричні фігури, домалювавши необхідні елементи природи фарбами або кольоровими олівцями.

Додаток В

Плани-конспекти уроків з образотворчого мистецтва із зображенням навколишньої дійсності

Тема: Живопис як вид образотворчого мистецтва. Малюнок «Золота осінь» (монотипія).

Мета: поглиблювати знання учнів про живопис як вид образотворчого мистецтва, про матеріали та інструменти художника-живописця, різновиди фарб та пензлів; розвивати образне мислення й уяву учнів, вміння підбирати кольори та передавати форми й образи навколишнього світу; ознайомити з технікою монотипії; формувати естетичні почуття, охайність під час роботи з фарбами, спостережливість і самостійність; виховувати любов до природи.

Обладнання: папір для малювання, акварельні фарби, пензлі, листя дерев, ілюстрації поетапного виконання композиції, стаканчики з водою, фотографії осені, підручник, презентація, вінок з осіннього листя.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку

1.1. Створення психологічного комфорту у класі

- Добрий день, діти. А чому такі сумні? Усміхніться всі мені.

Подаруйте й усмішку ви самі собі... День почнеться з доброти, а посієш її ти.

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку

- Діти, перевірте, чи все необхідне для уроку є у вас на партах. Вам потрібні папір, фарби, пензлі, стаканчики з водою, підручник. Бачу до уроку ви готові.

2. Актуалізація опорних знань учнів

2.1. Вступна бесіда з учнями.

- Як ви вже знаєте, малюнок – основа усіх видів образотворчого мистецтва. З яким видом образотворчого мистецтва ви познайомились на попередніх уроках?

- Що таке графіка? Якими інструментами користуються художники-графіки?

2.2. Створення проблемної ситуації

- Ось і нова зустріч в нас. Гостя дивна йде у клас. Невидимка погостила, нам віночок залишила. Діти, підкажіть, хто міг залишити цей віночок?

- Осінь. Скільки прекрасного у цьому слові. Вона неповторна, чарівна, загадкова, різнобарвна. Її красою захоплювалися поети, композитори, художники і оспівували її красу словом, музикою, пензлем.

2.3. Оголошення теми уроку і мотивація навчальної діяльності учнів.

- І ми сьогодні станемо художниками-живописцями і зобразимо осінь за допомогою фарб. Тема нашого уроку «Золота осінь».

3. Вивчення нового матеріалу

3.1. Бесіда з учнями з елементами розповіді

- Давайте пригадаємо, що таке живопис?

- Будучи художниками-живописцями, ми маємо знати, які інструменти нам потрібні. Хто знає?

- Так, молодці! Художники працюють з різноманітними фарбами, кожна з них має свою назву і свій секрет використання.

Це *акварель* – фарба, що розчиняється водою. *Гуаш* – непрозора фарба, яку розчиняють водою до густини сметани. *Олійні фарби*, для них існують спеціальні розчинники. *Акрилові фарби* – ними можна малювати на папері, склі, картоні, полотні. Олійними та акриловими фарбами працюють художники, а ми – акварельними або гуашшю.

- Чарівність золотої осені можна передати за допомогою художньої техніки – монотипії. Монотипія – створення малюнка на основі відбитка.

3.2. Робота з додатковою наочною

- Осінь... Скільки фарб в цьому слові. Її часто звать чудовою, замріяною, золотою, загадковою. Щоразу осінь неповторна у своїй красі і витівках. То ніжна і лагідна, то похмура і непривітна, то весела і життєрадісна, то мрійлива та плаксива.

- Подивіться на зображення, скажіть, що ви на них бачите?

- Які асоціації у вас виникають зі словом «осінь». Розгляньте зображення осені, і скажіть, які кольори переважають?

- Діти, чи на всіх зображеннях, дерева золотистого кольору? Яку назву ви могли б дібрати до зображень?

3.3.Робота з підручником

- Осінь надихала багатьох художників на створення геніальних картин. У підручнику на сторінці 26 розглянемо репродукцію картини І. Левітана «Осінь». Як ви думаєте, про що ця картина?

- Яка трава восени? Чи всі дерева одягають зелене вбрання?
 - А яке небо на картині? А яке листя на деревах? Що найбільше сподобалось вам у цій картині?

4. Вступний інструктаж і практична самостійна діяльність учнів.

4.1.Поетапне зображення композиції вчителем з поясненням.

- Роботу виконуватимемо на папері. Для відбитку ми використовуватимемо осіннє листя із вінка осені.

- Розводимо фарбу (оранжеву, зелену, жовту...), додаючи воду, пензликом наносимо на листок, і листок прикладаємо до паперу і притискаємо, не забуваємо про правильне розміщення листочків на аркуші паперу. Обережно забираємо листок і промальовуємо інші деталі – стовбури та гілки дерев.

- Отже, ми з вами намалювали осіннє дерево. Таких дерев може бути більше. Для цього ми використаємо інші листочки, їх можна зафарбувати в інший колір. Домалюємо стовбур, травичку тощо.

4.2. Практична робота учнів.

- Перевірте, як розміщений аркуш паперу.
 - Підготуйте необхідні фарби. Не забувайте про правильне розміщення листочків на аркуші паперу. А перед роботою пригадаємо правила роботи з фарбами:

1. Роботу розпочинати лише з дозволу вчителя.
 2. Пензликом не розмахуємо, щоб не забруднити того, хто поруч сидить.
 3. Акварель потрібно розвести і, перш ніж малювати, перевірити колір на папері.
 4. Кольори не повинні перекривати один одного, інакше буде бруд.
 5. Акуратно користуємось стаканчиком з водою.
 6. По закінченні роботи пензлики треба добре помити, витерти.
- Приступайте до роботи. *(працюють під супровід музики).*
 - Діти, смайлики запрошують нас до осіннього лісу на відпочинок.

Фізкультхвилинка (Відео)

4.2.1. Індивідуальна допомога окремим учням.

- Діти, якщо вам потрібна моя допомога, підніміть руку, я до вас підійду.

4.3. Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів.

- Діти, ви майже закінчили роботу, тому, думаю, вам буде цікаво подивитися на малюнки своїх товаришів. 1 ряд показує свої роботи 2 і 3, 2 ряд – 1 і 3, 3 ряд – 1 і 2. Я переглянула ваші роботи і хочу сказати, що ви усі добре постаралися із завданням. Поаплодуємо собі. Молодці! *(Роздавання фішок).*

- Всі, хто отримав смайлик «чудово», дуже добре впорались із завданням, у ваших роботах дотримана техніка виконання, вони охайні,

вийдіть на клас і покажіть ваші роботи. Хто отримав смайлик «гарно» і «добре», у вас також хороші роботи, але потрібно більше старатись і наступного разу і вас вийде краще. Ті, хто не встиг виконати роботу, завершіть її вдома.

5. Підсумок уроку.

5.1. Підсумкова бесіда.

- Наш урок добіг до кінця, скажіть будь ласка яка була тема уроку?
- Якою художньою технікою ми зображували осінь?
- То що таке монотипія?

5.2. Прибирання робочих місць.

- А тепер приберіть свої робочі місця. Дякую, до побачення!

Тема «Дощовий день».

Мета: закріплювати знання учнів про явища природи, навчати спостерігати за красою навколишнього світу, дотримуватися в зображенні пропорцій та розмірів; розвивати образне мислення, уяву, фантазію та зорову пам'ять, вміння сприймати красу природи; виховувати в учнів естетичне сприйняття навколишнього світу, зацікавленість творами образотворчого мистецтва.

Обладнання: альбом, акварельні фарби, простий олівець, гумка, пензлик, вода у стаканчику, послідовність виконання роботи, терміни, картини художників.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку.

1.1. Створення сприятливого психологічного комфорту у класі.

- Доброго дня, діти. Нас з вами чекає цікава робота, а тому я сподіваюсь на вашу активність та старанність. Давайте посміхнемось один

одному, створимо собі гарний настрій і з позитивом налаштуємось на наш урок.

1.2. Перевірка готовності учнів до уроку.

- Погляньте чи всі готові до уроку. Я буду говорити річ, а ви казати чи вона у вас є. Домовились? Підручник, фарби, пензлик, стаканчик з водою, альбом, простий олівець, гумка.

2. Актуалізація опорних знань учнів.

2.1. Вступна бесіда з учнями.

- Діти, яка зараз пора року? Назвіть зміни, які відбуваються в природі з приходом осені?

- Діти, ви знаєте, що є дві осені. Одна осінь – радісна, сонячна, пишно вбрана. Друга – непомітна, сіра, похмура, з тихим плачем дощу.

- А чи відрізняється осінній дощ від весняного? Чим хто мені може сказати? (Осінній дощ - холодніший, часто буває затяжним, а весняний – теплий після нього зазвичай з'являється веселка)

- Давайте з вами створимо уявний асоціативний куш. Підберіть слова, якими можна охарактеризувати осінній дощ.

2.2 Створення проблемної ситуації.

- Наша сьогоднішня робота пов'язана саме з погодою, але з якою саме ви дізнаєтесь коли послухаєте аудіо. (Слухання аудіо «Звуки дощу»)

- Отже, хто мені скаже, що ви почули послухавши аудіо?

2.3.Оголошення теми і мотивація навчальної діяльності учнів.

- Отож, сьогодні ми з вами будемо малювати осінній пейзаж у дощову погоду. А тема сьогоднішнього уроку «Дощовий день».

3. Вивчення нового матеріалу.

3.1.Розповідь учителя з елементами бесіди.

Восени дні стають коротшими, а ночі – довгими. Сонце піднімається вже не так високо, як літом, тому його промені вже слабше прогривають землю. Температура повітря знижується. У осені є неймовірна особливість

вона мов художниця, розмальовує дерева в жовто-червоні кольори. Восени все здається особливим.

- Як я вже говорила ми будемо малювати з вами пейзаж – це жанр образотворчого мистецтва, в якому об'єктом зображення є природа. Художника, який малює пейзажі називають пейзажист.

- А чим виконується пейзаж? Ми сьогодні будемо з вами працювати з акварельними фарбами. Хто скаже мені, що таке акварель?

- Так правильно, ось ми з вами й пригадали.

3.2.Робота з додатковою наочністю.

- А зараз я пропоную вам розглянути картини художників і переконатись, що не лише картини на яких зображена сонячна погода можуть бути гарними, але й ті на яких зображена похмура дощова погода також можуть заворожувати своєю красою.

- Погляньте, будь ласка, на першу картину *Станіслава Лемешкіна «Музика дощу»*. Що зображено на ній? А які кольори переважають?

- Наступні картини це роботи англійського художника Джеффа Роланда, який дуже любить дощ. Практично на всіх картинах майстра присутня сильна злива, що додає особливості його робіт. Давайте розглянемо з вами їх. Що на цій картині зображено? Якими кольорами автор зобразив дану картину?

-А хто мені скаже яка пора року зображена на цій картині? Чому? Що про це свідчить?

- Пропоную розглянути наступну картину. Скажіть що ви бачити на ній? А які кольори переважають?(голубий, жовтий, оранжевий)

- Пропоную вам поглянути на останню картину. Що ви бачите на ній? А якими кольорами вона зображена?

- Отже ви переглянули картини, скажіть мені чим вони схожі?

3.3 Робота з підручником.

- А зараз відкрийте, будь ласка, підручники на сторінці 42. Розгляньте ілюстрації, вони є роботами учнів. Погляньте на першу ілюстрацію.

- Що на ній зображено? Які кольори переважають?

- Тепер погляньте на другу картину. Що на ній зображено?

- А яка погода зображена на даній картині? Хто мені скаже, що на ній зображено? Якими кольорами зображена дана ілюстрація?

- Яка погода зображена на цій ілюстрації?

- І ми переходимо до останньої ілюстрації. Які кольори на ній переважають? А, що на ній зображено, хто мені скаже?

- Яка погода на даній ілюстрації зображена?

4. Вступний інструктаж і практична самостійна діяльність учнів.

4.1. Поетапне виконання композиції вчителем з поясненням.

- Отож, сьогодні ми з вами малюємо пейзаж «Дощовий день».

- Щоб намалювати пейзаж, перше, що ми робимо це малюємо простим олівцем лінію горизонту, трохи нижче середини аркуша, що відокремлює передній і задній план, міст, стовбури та гілочки дерева. Наступне що ми будемо малювати це крона наших дерев.

- Далі ми розфарбовуємо фарбами, траву у жовтий колір, стовбури дерев у коричневий, а крона дерев жовтими, оранжевими та червоними кольорами.

- І останнім кроком ми розфарбовуємо наше небо сірим кольором і домальовуємо дощ вже самими фарбами та листя яке опадає з дерев.

- Для того, щоб намалювати дощ ми використаємо білу фарбу, беремо пензлик і переривчастими лініями, ми малюємо дощ, можете дощ зобразити капельками, це все залежить від вашої фантазії.

4.2. Практична робота учнів.

- Перед тим, як ми приступимо до роботи, пригадаймо правила роботи з акварельними фарбами.

Правила роботи з акварельними фарбами:

- акварель треба розвести і, перш ніж малювати, перевірити колір на папері;

- кольори не повинні перекриватися, інакше буде бруд;
- якщо малювати аквареллю, де поряд є ще фарба, яка не просохла, фарба розтечеться;
- малювати аквареллю можна і на вологому папері, тоді фарба розпливається, ніби ми дивимося на малюнок через вологе скло.
- Отож, приступаємо до роботи.

4.2.1. Фізкультхвилинка (відео)

4.2.2. Індивідуальна допомога окремим учням.

- Кому потрібна буде допомога, піднімайте руку і я до вас підійду.

4.3. Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів.

- Закінчуємо роботу. Ви всі гарно попрацювали і створили гарні картини. Давайте продемонструємо свої роботи своїм однокласникам.

Перший ряд, підніміть свої роботи і покажіть другому і третьому ряду. Другий ряд підніміть свої роботи і покажіть першому і третьому. Третій ряд покажіть – першому і другому ряду.

- Я вам роздала смайлики. Ті, хто отримав ось такі смайлики з позначкою-чудово, вийдіть, будь ласка, до дошки. Ви дуже гарно попрацювали, дотрималися всіх порад, правильно та естетично дібрали кольорову палітру.

- А ті, в кого інші смайлики, не засмучуйтесь, наступного разу у вас все обов'язково вдасться.

5. Підсумок уроку.

5.1. Підсумкова бесіда.

- Отож, діти яка тема нашого уроку? Про яку пору року ми з вами говорили?

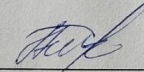
- Що таке пейзаж? А як називають художників, які малюють пейзажі?
- Що ми сьогодні зображували?

5.2 Прибирання робочих місць.

- Наш урок закінчено. Тепер приберіть свої робочі місця. До зустрічі!

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів
мають посилання на відповідне джерело.

Дудчак Анна Віталіївна

(підпис)